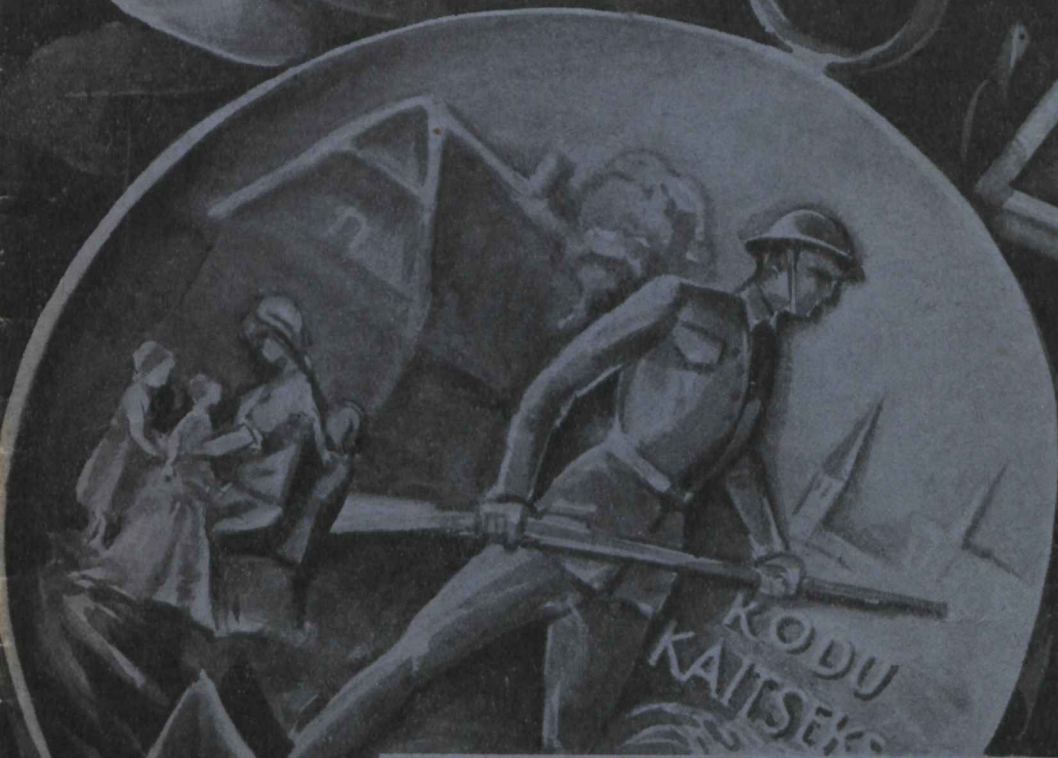

VABADUSSOJA TÄHISTEL

1

AXEL
ROOSMAN

» JAANUAR 1939 «

Leitud Väite muu koer taanase loinaga luure loomadele. Säärte loois leade väärteid.

Adwokaadid Oskar Puhkajad, loodid loohu. Säärte loois leade väärteid.

Müüakse Mõnigi matcajalil kinnas e. Hakkasupitus. Hakkasupitus. Hakkasupitus. Hakkasupitus.

Tööpakkumised Dieleismai perenaist-kasvataja. Dieleismai perenaist-kasvataja. Dieleismai perenaist-kasvataja.

Korteripakkumised Moodne korter. Moodne korter. Moodne korter. Moodne korter.

Ostetakse Zammu oala maadid. Zammu oala maadid. Zammu oala maadid.

Lummid Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Arstid Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Korterrottsimised Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Pidud Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Töotsimised Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Mitmesugust Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Kadunud Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Palvekirjad Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Talked kirja Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Yahens, ärakirja Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Tabab märki! Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Yahens, ärakirja Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Leitud Väite muu koer taanase loinaga luure loomadele. Säärte loois leade väärteid.

Adwokaadid Oskar Puhkajad, loodid loohu. Säärte loois leade väärteid.

Müüakse Mõnigi matcajalil kinnas e. Hakkasupitus. Hakkasupitus. Hakkasupitus. Hakkasupitus.

Tööpakkumised Dieleismai perenaist-kasvataja. Dieleismai perenaist-kasvataja. Dieleismai perenaist-kasvataja.

Korteripakkumised Moodne korter. Moodne korter. Moodne korter. Moodne korter.

Ostetakse Zammu oala maadid. Zammu oala maadid. Zammu oala maadid.

Lummid Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Arstid Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Korterrottsimised Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Pidud Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Töotsimised Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Mitmesugust Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Kadunud Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Palvekirjad Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Talked kirja Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Yahens, ärakirja Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Tabab märki! Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Yahens, ärakirja Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid. Sõnliste eadid loofid.

Kaanepildil: Soomusrong Irboska jaama vallutamisel.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JAANUAR 1939

NR. 1 (28)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR 1/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1939 a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.— 1938. aastakäik — Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

3. JAANUAR.

Major J. Saidlo.

Meie seisatame 3. jaanuaril, paljastame pead ja mälestame neid, kelle eluhinnaga paarkümmend aastat tagasi võitsime endile rahvusriikliku iseseisvuse ning majandusliku ja vaimlise arengu paljutootavad alused.

Vabadussõjas on 3. jaanuariga seotud kaks pöördelise tähtsusega sündmust.

3. jaanuaril 1919. a. lõi meie 4. jal. polk Valkla mõisa peale tunginud vaenlase väeosad tagasi, jälitas neid koos 5. polgu I pataljoniga mitu kilomeetrit ja vallutas Salmistu küla.

See oli esimene õnnestunud vastulöök meie poolt, millele järgnesid kohe teised pikas seerias — Priske, Arudevahe, Vetla juures ning sealt edasi lõunasse üle kogu rinde.

Usk endi üleolekusse vastasest oli leidnud tee meie sõdurite ja juhtide südamesse.

Valkla väljal 3. jaanuaril avaldus pärast pikka ebaredu sõjaõnne esimene tagasihoidlik naeratus meie väsinud vägedele. Nad süttisid.

Algasid meile edukad murdelahingud, mis mõne päeva pärast arenesid üldiseks pealetungiks, millega vaenlame visati maalt välja.

3. jaanuaril 1919. a. külvatud seeme võrus tugevaks puuks, mis pidas vastu aastapikkuse lahinguterikka sõja tormidele ja andis oma esimese küpse vilja 3. jaanuaril 1920. a. vaherahuna Eesti ja Nõukogude-Vene vahel.

Vaherahu ja rahu ei tulnud meile kergelt. Märtsi ja aprillikuu lahingud 1919 Võru ja Petseri all, Landeswehri sõda ja lõpuks viimased detsembrikuu lahingud Narva, Luuga ja Rosona jõel Viru rindel nõudsid meilt palju inimverd ja -elusid.

Eriti põnevaiks muutusid võitlused sõja viimaseil nädalail. Vaenlane saatis Narva all tulle kõik oma sealsed jõud, et murda meie vastupanu, mis oleks võimaldanud esitada raskeid rahutingimusi. Ta jooksis aga ise verest tühjaks tänu meie sõdurite ja juhtide meelediklusele ja surmapõlgusele.

30. dets. 1919 teatas N.-Vene 7. armee ülem Läänerinde juhatajale muuseas järgmist:

„Visad kallaletungid Sala külale ja Marienhofi mõisale ei andnud tagajärgi. Seepärast otsustasin lõplikult väljakurnatud väeosad välja tuua vastase pommi- ja miinipildujate tule alt. Ebaredu põhjuseks terve

kuu vältel loen raskesuurtükiväe vähesust, kergete mürskude nappust ja kergesuurtükide läbikumumist, mille tagajärjel osutus võimatuks purustada varjendeid, miini- ja pommipildujate pesi ning teha läbikäike traattõkkesse. Ainult möödunud päeva jooksul läks rivist välja 7 kerget- ja üks 42-liiniline suurtükk, ülejäänuil kompressorid jooksevad, mispärast suurtükivägi ei ole suuteline andma küllaldast toetust põhjaliku remondita. Jalavägi, kes algul tungis peale energiliselt, varises päeva lõpul täiesti kokku vastase tule ja visa vastupanu ees. Kaotanud peaaegu täielikult oma juhid, ta lamab ükskõiksel vaenlase traattõkkes, lusest 15. armee ülemaga (Võitles samuti meie vastu. J. S.) sain mulje, et ka tema ei ole enam kindel kaitsessegi."

See ettekanne dokumenteerib vaenlase võimetust meid murda sõjalise jõuga. Siit on ka selge miks N.-Vene rahusaatkond Tartus nõustus järeleandmistele ja osutus võimalikuks sõlmida vaherahu ja hiljem rahuleping.

Kui meenutame, et vastase sõjalised jõud olid meist suure arvulises ülekaalus, siis alles võime mõista, milliseid vaimlisi ja kehalisi pingutusi nõudis see võitlus meie vägedelt.

Grupp ohvitseride novembris 1918. a., enne väeosadesse määramist, Tallinnas Keskkoogu ruumes.

Grupp ohvitseride novembris 1918. a., enne väeosadesse määramist, Tallinnas Keskkoogu ruumes.

kandes asjatuid kaotusi. Teda edasi viia osutus võimatuks tugevate varude puudumisel. Vasak 4-polguline löögigrupp liikus algul küll edasi vastupanuta, sest vastane oli oma varud tagasi tõmmanud Sala rajooni, jõudnud aga välja raudteele, ta sattus vastase tugikuile, mida kaitsesid soomusrongid, ning ei pääsenud enam suurtükitule toetuseta edasi. Kuigi pealetungi Sala, Dubrovka, Annenskaja küla üldjoonel kangekaelselt jätkata, eesmärgiga seda tugevasti kindlustatud kaitsepositsiooni läbimurda, siis ei läheks ometi korda edu arendada, sest et polkudest on järele jäänud vaid viletsad riismed. Vaenlase üleminekul vastupealetungile väeosad ei oleks võimelised korraldama puhkekaitsetki. Täna

Saatust ei ole kunagi hüljanud neid rahvaid, kes on alati valmis võitlema ja ohvreid kandma parema tuleviku nimel. Meie pikk võitlusrohke minevik oma vereohvritega on see taimelava, millel võrsub meie rahva tänapäev ja lootusrikas tulevik. Ikka ja jälle on väärt paljastada päid nende sangarite mälestuseks, kes andsid kõik mis neil oli ainsas teadmises, et see on vajalik kaasaegsete ja tulevaste põlvete hüvanguks.

Langenute püha mälestus kohustab, et iga meie rahva relvakandevõimeline liige oleks võitlusvalmis sõdur, — siis säilitame väärika kooha päikese all. See on kõikide kauge mineviku võitluste ja Vabadussõja vankumatu testament ja juhiv tulevikuks.

Jooni Võru koolinoorsoost iseseisvuse tuleku taustal.

Juhan Jaik.

Võru oli enne Maailmasõda meesõppeasutuste poolest vaene linn. Kasvava noorsoo poolest tookord rikkal Võrumaal see asjaolu andis ennast kaunis raskesti tunda, sest tungi hariduse poole oli, kuid majandusliku jõukuse poolest ei saanud paljud vallad just kiidelda. Maailmasõda tõi taludesse paberiraha rohkuse, millel veel esialgul oli rahuldavalt maksujõudu. See asjaolu avas teatud võimalused ka nendele vanematele, kes tahtsid oma lastele anda haridust. Ja kui siis sõjaolude tõttu evakueeriti Võrru ka Polangeni gümnaasium, siis oli sellel küllalt saada õpilasi uuest ümbruskonnast ja seni töötanud Võru linnakoolist. Ja see õpilastehulk põhjustas ka kiire oma gümnaasiumi rajamise kohe pärast Polangeni gümnaasiumi evakueerimist.

Ajal, mil Maailmasõtta mobiliseeritud noorsugu kui ka vanemad kutseastad vene väeosades ja venelises ümbruses teenides käisid läbi tugeva venestamissurve ja tahes või tahtmata valitsevatest meeleoludest kaasahaaratuina kannatasid mitmesuguseid moraalikaotusi, ja kui seesama vene vägede maalviibimise tõttu teostus teatud määral ka meie linna- ja külanoorsoos, kujutasid meie koolid omaette saarekesi, kus vastupidiselt ümbrusele mitte ükski ei hoidunud tervena meie senine rahvuslik meelusus, vaid see võis isegi veel kasvada. Olid sündinud muutused paljudes koolides õpetajaskonna koosseisu eestistamise kasuks, venestussurve oli kaotanud palju oma ennesõjaaegsest järjekindlusest ja sellele lisandus veel see koolinoorsoos tunduv meeleoludus, mis tekkis raskuste kadumisest kooli pääsemisel, vanusenormide kaotamisest ja koolide arvu tihenemisest meie maal. Hulk tõkkeid oli eest langenud, pinnimine lõdvenenud, eestlastest õpilaste arv tõusnud — see kõik läi koolidest noorsookeskused, mis olid nagu vabamad ümbritseva elu mõjudest ja kus kogunenud noorsugu kõigepealt mõttes nende lootuste teostamisele, mille nimel nad asusid õppimisele ja mis oli tugevasti seotud rahvuslike aadetega. Noorte rahvuslikud tungid olid läbipõletamata, need nõudsid esilepääsu ja see vaim kestis, kuni isamaa kutsumus. See koolides kasvanud vaim ja ühistunne andiski Vabadussõtta nii suurel ar-

vul noori vabatahtlikke. See oli palju kõrgelennulisem vaim kui see, mis valitses kodudes.

Seda üldiselt, kuid selle vaimu arenevamine käis igas koolis oma teed, oma õpetajaist kui ka õpilastest juhtide eestvõttel. Selleks oli mingeid algeid päritud juba aastate jooksul kujunenud eesti õpilastraditsioonidest, mis aga hakkas näitama hoogsamat kasvu peale Maailmasõja alguse esimesest sõjavaimustusest toibumist ja mis eriti suure hoo sai revolutsiooni puhkemisega.

Kui asuda käsitlema seda, kuidas see vaim kujunes kusagil koolis, siis oleks see liiga laialdane ja raske ülesanne. Nende ridadega tahaksin käsitada ainult üksikuid seekordse Võru koolinoorsoo liikumise iseloomustamiseks, jättes käsitelust kõrvale ka õpetajate kui ka seltskonnategelaste osa tookordse Võru noorsoo maailmavaate kujunemise küsimuses, kellel oli endastmõistetavalt omakohane suur tähtsus.

*

Uues Võru suuremas koolis — gümnaasiumis olid esitatud enam-vähem kõik maakonna osad. See oli omamoodi maakonna noorsookeskus, kust kandus kääriava uue aja mõtteviisi ka maakohtadesse. Kuid ka vastupidi — siia voolasid ka kokku siin ja seal pinda leidnud elulisemad mõtted. Siia tuli õpilasi ka Valga ja Tartu koolidest, tuues väikelinna kaasa tookordset Tartu vaimu. Kuna revolutsiooniga puhkenud noorsooliikumine oli moes, siis leidsid selle üritustes päevaküsimused ja käivad poliitilised võitlused nendes elavat käsitamist ja vastukaja. Sedavõrd, kuivõrd tuimekaks ja ükskõiksemaks muutusid Maailmasõja raskustest väsinud massid, sedavõrd suuremat tähelepanu osutasid rahvusliku mõtte kandjad ringkonnad koolinoorsoole, kus ainukesena näis olevat teotaheliste ja tuldvõtivate abijõudude reserv.

Omaariiklik liikumine tugenes Võrus õige suurel määral kooliõpilastele juba oktoobri-revolutsiooni ja okupatsiooni vahelisel võitlusajastul. Vilkaid ja ülemeelikuid koolipoisse kasutati enamlusvastases selgitustöös ja detsembrikuul 1917. a. jagati rah-

vuslikult meelestatud Võru Eesti Pataljoni poolt osale Võru õppurkonnast isegi relvad kätte. See on kui mitte esimene, siis kindlasti varajasemaid juhtumeid õpilaste relativastamises rahvuslike sihtide kaitseks.

Sedalaadi tegevusülesandeid saadi kooli võimlemisõpetajalt st.-kapt. Fr. Vreemanilt ja emakeeleõpetajalt preester Nikolai Pätsilt, kellel olid kõige lähemad sidemed õpilastega ja kes noortega kaasa töötades arendasid ja toetasid kõigiti rahvusliku meelsuse arenemist õpilaste hulgas.

Kuid õpilased said sellegagi toime, millega vanema põlve tegelased toime ei saanud. Korra arreteerisid enamlased õpilaste vaimse juhi preester Nikolai Pätsi. Kuid Täidesaatval Komiteel tuli N. Päts vabastada kooliõpilaste energilise nõudmise ja ähvarduse peale. Õpilaskond oskas näidata oma õpetaja kaitsmises seesugust üksmeelt ja hakkamist, et tookordsed enamlaste võimumehed pidasid targemaks õpilaskonda mitte väga ärritada nende õpetaja vangistamisega.

Kuid ega selle juures ei antud mingeid lubadusi ega järelandmisi enamlastele. Enamlusvastane agitatsioon käis ikka kõigi leiduvate võtetega. Võiksin siinkohal märkida juhtumist, kus nende ridade kirjutaja septses ühe Hariduse Seltsi peokava jaoks enamlaste juhtide kohta mõned pilkekupleed. Kõik see septsus ja ka nende ettekandmine käis nii kerenskiageses absoluutse vabaduse vaimus, et ei teadnud kartu asjast mingit pahandust. Kuid õnnetuseks juhtusid Täidesaatva Komitee ninamehed veoautol sõitma sellele peole ja kui üks neist nagaani käes hoides ilmus lava ette ja nõudis nende ettekannete lõpetamist ja töötas süüdlasi anda tribunaali kätte, siis tekkis esmakordselt aim, et Kerenski ajad näivad olevat loojunud ja asemele on tulemas mingi uus surve. Sellest loost poleks vast siiski suuremat tulnud, kui üks koolivend poleks minult küsinud nende kupleede teksti. Andsin muidugi, kuid selgus, et järgmiseks hommikuks olid need kümnetes eksemplaarides paljundatud ja linnaplankudele välja kleebitud. Ja siis lõppes lugu minul istumisega Võru vanglas.

Enamlusevastane tegevus oli muidugi inspireeritud vanemate tegelaste poolt, kes tollal otsisid igat aabinoü leviva enamliste meelsuse tõkestamiseks. Too aeg enne okupatsiooni oli selle poolest huvitav, et tollal tehtav rahvuslik kihutustöö oma sisult tähendas püüet rahva tagasihoidmiseks Venemaa saatusega kaasavajumisest, mida rahvale kahe sajandi kestel oli verre suru-

tud. Seesugune püüe oli uus ja käiski rahva harjumuste vastu, et tundus raskena nagu jõe vastu suuna andmine. Nende mõtete kuulutajad vajasisid omale vastuvõtlikku pinda, tuleandjad vajasisid tule edasikandjaid. Ning Võru meesgümnaasiumi vanemate klasside õpilaskond liitus selle tööga üksmeelselt, kui väljaarvata mõni juba loomult passiivseim.

Väljaspoolt õpilaskonda tulnud mõjutustel oli peale julgustava momendi muidugi veel see tähtsus, et sellekaudu viidi noorte tegevus kooskõlla üldist rahvuslikku rinnet hoidvate ringkondadega. Milles aga olnes õpilaskonna elevus peamiselt määralt, oli asjaolu, et õpilaste eneste hulgas leidis teohimulisemaid ja juhiomadustega noori, omi eestvedajaid, kes tegid liikumise kogu õpilaskonda omaks ajaks. Keskmateks kujudeks olid A. Pöder, kes omas silmapaistvamaid organisatoorseid võimeid ja selle juures veel oli ka hea taktik, Ed. Matson, ideedega mees ja kombinatsioon, F.-H. Veidenberg, tookordne Võru gümnaasiumi kirjanduslik lootus, kes omas õpilaskonnas suure autoriteedi, V. Kuus — alati tegevusihast kibelev ja igas riskantses ettevõttes esimene olla püüdev poiss, A. Keller, kes Tartust Võrru üle tulles kiiresti omandas silmapaistva koha Võru õppurkonnas hea organiseerijana ja kõnemeheks. Võiks loendada veel rohkemgi, sest energilisi poisse oli sellal Võru koolis palju ja igaüks rühmas oma võimete kohaselt asjale kaasa.

Tagasi vaadates näib, et õpilaskonna juhtivamas elemendis tookord siiski domineeris F. H. Veidenbergi ja A. Kelleri poolt ühiselt esindatud Urvaste noorte vaim, mis oli saanud teatud kujunemise seelses noorsooühingus „Siiruses“.

Üldnimetatuid kolm ei viibi enam elavate hulgas. Ed. Matson suri mõni aasta pärast Vabadussõda tiisikusse, mille alguse ta vist sai Vabadussõja raskustest ja mida süvendas aineliselt kitsas olukord Tallinna Tehnikumis õppides, V. Kuus langes Loode lahingus „Kapten Irve“ dessantroodu sõdurina ja Veidenberg suri tiisikusse 1922. aastal Vabadussõjas saadud külmetuse tagajärjel.

On mõeldud hulk aastaid, kuid mälestus nendest kolmest ei tuhmu. Matsoni ja Kuusega algas minu tutvus juba algkoolipingis, kuid Veidenbergiga tekkis tutvus alles Võrus. Kuid saatuse seadis asja nii, et just temaga tuli külgekülje kõrval teha läbi rida lahinguid 1919. aasta esimesel poolel.

Ta oli tungleva ja juurdleva vaimuga noormees, kelle huvialadest esikohal seisis

kirjandus. Temaga juhtus kord ka äpardus, mis teda väga pahandas ja mida temale keegi hiljem meelde tuletada ei tohtinud. See juhtus sedasi, et Võrus liikus ringi üks kirjanduslikkude kalduvustega enamlaste tegelane, nimega Rääpo. See oli kuidagi mitte otsesel teel saanud kätte mõned Veidenbergi luuletused ja trükkinud need ära tookord kinnipõndud „Võru Teataja“ asemel ilmuvas „Töö Hääl“es“. Kuuldavasti oli selle sammuga tahetud õpilaskonna mõjuvat liiget enamlastele lähemale tõmmata. Kuid Veidenbergi vihastas see asi hirmsasti. Loomult oli ta vaikne, vaielustes vahel küllalt elav, kuid temale jäi enamasti ikka pealejääv lõppsõna. Sellega oldi harjutud, sest oli ju ometi tähtis, mida ütles Veidenberg. Kui puhkusel olles väsitav riviõppus tekitas poistes nurinat ja arvustust, kuulas Veidenberg seda kaua vaikselt pealt ja lausus lõpuks:

„Sina pead distsiplineeruma.“

Vaielus lõppes sellega, kuid olgu tähendatud, et suurem hulk Võru vabatahtlike sel momendil kuulsid nendest tema sõnadest alles esimest korda, et sõjalised õppused taotlevad ka distsipliinitunde sissekasvatamist.

Esimesel laskeharjutusel paremate tagajärgede näitajad määrati kergekuulipilduja meesteks. Nende ridade kirjutaja lasketagajärg osutus ühe tabamuse võrra Veidenbergi omast paremaks ja seepärast jäi ta minu kõrvale madseni teiseks numbriks. Kas see sattus õnnelikult, seda ei tea ütelda. Madseni automaatpüss oli siiski kergem kanda kui tagavarakassetide kotid

külgedel, mis temale kui pikale ja kõhetule mehele olla liiaks rasked.

Kuid lahinguolukorras õppisin varsti nägema, et selles mehes on olemas eesliini mehe jaoks vajalik mõõt külma verd ja rahulikkust. Ei kunagi hakanud ta närvitsema, kohusetäitmiseitunne hoidis mehe ülesande juures ja oma vintpüssist tulistas ta asjalikult edasi ka siis kui vaenlase šrapnellid lõhkesid peakohal. Ja ei kurtanud ka väsimust.

Siis tuli see temale saatuslik öö. Peale Säanna mõisa vallutamist 21. märtsil 1919 jäi meie rood ööseks Pärlijõe joonele Säanna ja Rõuge vahel. Asupaik nõudis rohkesti valveposte ja neid asetati õige rohkearvuliselt. Iga kahe tunni järele pidi olema vahetus. Koos Veidenbergiga sattusime Rõuge suunas äärmisele valvepostile Süvaõja oru kaldale maanteele. Enne väljasaatmist hoiatati meid, et see on kõige ohtlikum koht, mida tuleb hoolsalt valvata, sest siit viib suur maantee Rõuge poole, kus tugevad venelaste jõud sees. Läksime sellele postile kolmanda vahetusena, kella 11 ajal õhtul, olles maganud roodu asukohas Võsu talus mõne tunni. Välja minnes olime mures, kuidas suudame oma kehvanõitu riie-tusega kaks tundi pidada vastu, sest phevane kõva pakane oli veelgi suurenenud.

Kuid läksime ja olime ja valvasime. Kella kummaõgil polnud, kuid ajamöödutunne ütles meile ammu, et meie aeg on möödunud, on kahekordseltki möödunud, kuid vahetust ei tule. Pole enam kõike meeles, mida tegime külmapeletamiseks — kiirkõndimist edasi-tagasi, paigaldjooksmist, jal-

Meie pioneerid (sapöörid) Luuga jõel Sala-Koškino külade vahel ajutist silda ehitamas suvel 1919. a.

gadel kekslemist ja karglemist varvastel. Mujalt hoidsime küll külma enam-vähem eemal, kuid varvastest seda välja ei saanud ja tundsi, kuidas need muutusid tui-maks.

Möödus ka küla kukelaulu aeg, taeva servale tõusis koit, kuid meie jätkasime valvamist ja võitlemist külraga. Viimaks hommikul see vahetus siiski tuli. Asja selgitamisel ilmnis siis, et meid asetama pidanud vahetused olid talutoa ruumipuuduses heitnud magama kangateljede alla, kus neid viletsas valguses ei märganud ja seepärast ununenud see valvepost hoopis. Kuid pakane oli 22 kraadi.

Hiljem kunagi meil tulid külmanud varvastelt maha mustad nahatuped ning varbad muutusid imetundlikeuks külma vastu. Kuid olime ikkagi terved ja lahingtegevusest osavõtmist siis see enam ei takistanud. Ainult suvel Tartu Kooliõpilaste Pataljonis korra Veidenberg kaebas mulle, et temale tundub, et ta sai Sänna juures sel ööl seda külma ikka liialt ja et kuidas minul tundub? Mina ei tunnud enesel midagi, märkasin aga, et Veidenberg on hakanud jääma kõhnemaks.

Sügisel asusime jätkama õppimist kumbki ise linnas. Kuulsin seda, et Veidenbergi tervis halvenevat. Aasta hiljem kuulsin, et ta pidavat koolist koju jääma — tiisikuse pärast. Olime vahetanud aegajalt mõne kirja, kuid tervisest polnud nendes juttu. Siis korra pärisin ka tema tervise järele ja sain kirja, millest juba selgus, et minu lähem sõjakaaslane ja loodetav ametvend tulevikus on eluga mõttes juba lõpparved teinud. Ta kirjutab, et tema elu oli siiski ilus ja ilusam sellest oli, et ta oma lühikese eluaja jooksul sai siiski elada kaasa nii suurt sündmust nagu eesti rahva iseseisvaks saamine ja et

sai sellele isegi sõna ja teoga kaasa aidatud. „Vahel tundub,” kirjutab ta, „et ma olen kusagilt teisest ilmast seda vaatama läkitatudki ja nüüd, kui see asi on valmis, tuleb jälle minna tagasi...“ Kirjutab veel kevadiste vete vulisemisest mida ta armastas kuulata oma kodustes orgudes ning lõpetas oma kirja salmikuga:

Elagu, kellele elu seks antud,
Lennaku, kellele antud seks tiib,
Mõnegi elu saab kalmule kantud,
Mõnegi elu kui tuisakaja liiv...

Minu vastus ei leidnud teda vist enam elusalt, sest väheste päevade pärast sain ta surmasõnumi. Ja alles mõne aasta eest sain külastada ta rahupaika, millele Urvaste Noorsooühing „Siirius” püstitanud maitseka kiviristi.

*

Tulles mõttes tagasi mõne iseseisvuse tuleku aja mälestuse juure leiad enese sageli küllalt raske küsimuse ees — millisel määral teatud isiklik mälestus või mulje vastab üldisemale arusaamale, kuid võrd läheneb see objektiivsele tõele. Juba momentid enese töökspidamistega ühtelangevad ja suhtumistele vastavad asjaolud võivad näida ebaõiglaselt suurematena ning see võib muidugi veel kasvada mõõdatotivate aastate kestel.

Eelmised read oleksid jäänud kirjutamata, kui ühel endiste Võru õppursõdurite juhuslikul kokkusaamisel jutt poleks kaldunud sellele küsimusele ja kui selle juures iseloomustused ja hinnangud poleks langedud ühte. Ning seepärast olgu ülaltoodud read pühendatud ühe Võru õppursõduri — Felix-Herbert Veidenbergi loo jäädvustamiseks.

Elu soomusrongil Vabadussõja esimestel päevadel.

J. Pert.

L-r. Soomusrong nr. 2 sõitis välja Tallinnast eesliinile järgmises koosseisus: kahur, 1. kuulipildurite komando, vedur ja 2. kuulipildurite komando. Hommikuks jõudis talle järele Rakverre, kus oli siis sõjaliin, ka rongi dessant, umbes 30 ratsapolgu meest kornet Puusepa juhatusel.

Nüüd haagiti dessandi-vagun ja üks 4. klassi

sõiduvagun soomusrongi koosseade juurde. (Vene ajal olid ka 4. klassi sõiduvagunid, mis olid kõige enam lüüdnud ja mustad.)

Rongi meeskond „magas“ üks siin nurgas, teine seal, kolmas keset vaguni põrandat. Kuulipildurite vaguni keskpõrand oli väga mudane, üks sõdur asetas siis omale alla neljapulgalise redeli

Meie kaitsepositsioone Luuga jõel, Sala küla juures.

(mida tarvitati vagunisse pääsmiseks), et mitte üleni saada mudaseks.

Õigest puhkusest polnud juttugi, tukuti vaid poole- ja tunniviisi, 4—5 tundi öö-päeva kohta, loomulikult täies riietuses.

Rakvere jaama roopaseadja putkast leiti üks vana roguskikott. Sellest sai rongiülemale ja ta kaaslasile esimene pehmem „madrats“. Muidu magati pea all tavaliselt puuhalg, sest ka seljakotte saadi hiljem — venelastelt, ja neid võis siis puhkeajal pea alla panna. Esiti neid soomusronglastel polnud. Nende ridade kirjutajale saadeti hiljem kodunt väike õlgpadi.

Sama roopaseadja putkast saadi veel ka toop, mis osutus hädavajaliseks jooginõuks. Tehnilise varustusena võeti kaasa ka roopaseadja lürijev pasun. See anti rongi adjutantide hoole alla, et juhul, kui primitiivne elektrikelladega rongi juhtimise signaalsüsteem peaks katkema või rikki minema, siis vedurit käsutada roopaseadja pasunaga...

Oli siiski ka juhul, ühel pilkasel pimedal ööl, kui selle pasunaga rong peatati järsult. Rongilt väljas olev dessant oli ilmunud raudteeliinile. Ööpimeduses see äkki märkas, et siinsamas, õige ligil, sõidab peale oma soomusrong. Dessantmehed pistsid nagu ühest suust kisama, et pea ja pea! Sest oli karta, et rong kihutab ajuga mööda.

Rongil aga kuuldi otse ees metsikut hädakisa ja arvati, et lahti on midagi väga tõsist, kas on raudtee eespool lõhutud või sild lastud õhku. Elektrisignaalsüsteemile vaatamata vedur ei suutnud kohe peatuda. Siis asus häälitsema ka pasun: et — pea ja pea!

Supi ja toiduga varustas soomusrongi varustusrong. Esiti soomusrongidel oma supivagunit polnud. Kui Rakveres hommikul käsutati suppi tooma, selgus, et selleks puuduvad igasugused toomisevahendid. Väljapääs leiti selles, et tühjendati tsinkplekist padrunikastid ja nendega kanti supp vaguneisse. Ka lusikaid leidis keskmiselt üks nelja

peale. Mõni siis keeras plekist torbikuid, kuid oli ka neid, kes plekk-kruusiga sõid suppi...

Toidunõude puuduse tõttu söögiaeg tavaliselt venis ja supirasv angus plekk-kastide äärtel. Oli tegu neid puhtaks pesta. Algul käidi veduri kraani all sooja vett hankimas, kuid kuna veduril peagu alati andis tunda veepuudus, siis varstigi ei saanud sealt enam ei sooja ega külma vett.

Eriti külm pidi elu olema suurtükiplatvormil, kuna platvorm oli eest ju lahtine. Suurtüki taga põles küll kogu aeg väike raudahi, tepluška, kuid talvel, kui väljas oma 15 kraadi külma, selle soojus ei saanud ulatada kuigi kaugele.

Kui suurtükk paugu andis, lõi ahi ta taga tuhka ja sütt välja ning maast üles tolmu, nii et meeskond varsti nägi välja neegritena.

Sellest siis vist levineski enamlaste pool jutt, et meie soomusrongidel teenivad mustad neegrid.

Kuulipildurite vaguneis andis tunda samuti külm. Kui rong seisis eesliinist tagapool, võidi kuulipildurite luugid lasta kinni, siis oli ka vähe soojem. Kuid eesliinil tuli algul kurseerida vahetpidamata, ööd kui päevad, nii et mehed, harjumata säärasest elust, olid esiti peagi surmani kurnatud ja väsinud. Mõne aja pärast osati juba omale une jaoks leida aega. Ka siin kuulip. komando vaguni keskel põles ööd kui päevad raudahi, nii et selle peal võis koteljokkides keeta vett ja praadida. Keesid põletasid kõik — leib anti siis säärase, et see aina kõhises, kuna see oli segatud kaerajahuga. Kui keed olid ahju raudadel välja põletatud, maitstes see muide päris hästi.

Vähe soojem oli peale seda, kui kusagiltki teest äärest vagunisse toodi teine raudahi ja pandi küdemä.

Rongil valitses täielik „demokraatlikkus“, sest ka rongiülem, tühi padrunikast käes, käis supisabas. Alles neljandal päeval, minnes nõuga supi järele, suppi proovima asudes, sõi ta kohapeal kõhu täis ning jättis kaaslased ootama. Sest päevast alates

rongiülem enam supisabab ei käinud, vaid sõi supivagunis.

Ka komandode ohvitserid olid järjekorras päevnikud, kelle kohustuste hulka peaaesandena kuulus tulepuude leidmine, saagimine, lõhkumine ja siis ahjude kütmine.

Alles paarinädalalise liinil viibimise järele võidi rongi külge haakida jälle üks 4. klassi vagun, kus siis ohvitserid käisid magamas ja mis hiljem kujunes rongi staabi vaguniks.

Mustust oli rongil palju. Paljude kehad olid varsti kärnas, sest kogu aeg oli kiire; sauna pääsis rong alles jõululaupäeval, kui rong jõudis Tallinna jaama. Kell 10 õhtul mehed läksid sauna. Kuigi linnas põletati jõulupuid, ei raatsinud mehed saunas lähkuda, ja kaks ohvitseri viibisid Müürivahe saunas kuni kella 1-ni öösi.

Kuid punased said otsekohe tunda, mida tähendavad soomusrongid. Iga soomusronglase pea eest lubati nende poolt 2000 rubla ja sellele, kes peab kinni soomusrongi, pidi autasuks antama 20.000 rubla.

Vagunid olid algul pimedad, puudus elekter, polnud ka küünlaid. Isegi kirves puudus.

Intendantuuri peale ei olnud lootusi. Kõik vajalikud asjad ja tarberistad tuli muretseda omal, sageli n.ä. „sissevehkimise“ teel.

Rakvere mahajätmisega oli rongil hädaoht, et seljatagant raudtee lõhutakse, suurem.

Rongi valveks moodustati ratsasalk, algul 4 või 6 ratsanikku. Nüüd liikus rong, nagu tavaliselt, aeglaselt — mõlemal pool raudteekraavi kaldail eskorteerivate ratsanikega.

Rakvere mahajätmise järele vaenlane ähvardas läbilõigata Tapa-Tartu raudteeliini. Rongi ülesandeks oli nüüd öösiti kursorerida Kadrina, Tapa, Tamsalu vahel. Ühel ööl, jõudnud Tamsalust tagasi Kadrinasse ühe lõhutud silla või teekoha taha, kus rong tavaliselt seisis ja punaste asukohti pommitas — väsimus oli nii suur, et kõik uinusid. Seal kajas rongist vähe, võib-olla 100—200 m tagapool, ränk prahvatus ja samal ajal punaste patarei avas tule rongi asukoha piirkonda. Rong tõmbus kohe tagasi. Selgus, senini teadmataks jäänud viisil, et raudtee oli roobaste jatku kohalt lõhutud, roobaste ottest olid umbes poole meetri pikkused tükid ära.

Vaenlase patarei tuli Arhavere poolt oli kaunis tabav. Granaate langes ohtralt lõhutud koha ümbrusse. Olukord oli kaunis kriitiline. Öö oli pime. Teed parandada polnud aga millegagi, kuna polnud kaasas mingisuguseid parandusabinõusid. Vedurilt saadi viimaks mõni juhuslik võti. Nendega asuti rongi taga tervete roobaste lahtikruvimisele, et neid paigutada ettepoole katkiste asemele. Kuid küllelgi polnud raudtee paranduse alal kogemusi.

Töö võttis aega. See töö pilkases pimeduses vaenlase tule all polnud kaugeltki kerge. Lõpuks saadi sellega siiski kuidagi hakkama ja rong sõitis vaenlase tule alt Tapa poole.

Raudteevahtidest paljud olid põgenenud oma kohtadelt, kuid paljud olid jäänud ka kohale ja kohusetruult, lipp käes, käisid nad nii meie kui ka punaste kursseerivate rongide vastas, ning andsid vajalikke signaale.

Rongi juhtimiseks seati vedurile primitiivne elektrikellade signalisatsioon, kusjuures rongiülem elektritraate hoidis pihus ning andis signaale: üks kell — edasi, kaks kella — tagasi, kolm kella — seis.

Palka makseti nagu päevatöölilistele: sõduritele 15 marka päevas, ohvitseridele 20 ja rongiülemale 25 marka päevas.

Nimestikke polnud, mingisuguseid allkirju ei antud. Seetõttu ka esimeste haavatute ja langenute evakueerimisel tekkis raskusi, ei teatud, kellelega on tegu. Vaid kaaslaste jutu järele fikseeriti hiljem andmeid.

Esimesed haavatud saabusid Mäoküla lahingust, üks sõdur sai kergesti puusast ja lipn. Tenneberg veel kergemini sõrmedest haavata.

Lõpuks veel mõnest juhusest:

Paar Vaivara kaitseleitlast olid kord ära jooksnud postilt ja tulid Raasiku jaama. Diviisi ülem kindral A. Tõnisson määras neile selle eest karistuseks — viitsu!

Raasiku jaama ees seisis parajasti Soomusrong nr. 2 ja „supirong“. Vaivara mehed toodi S-rongi juure, et soomusronglased viiksid täide diviisiülemale karistuse. Kuid need ajasid vastu: „See pole meie asi...“

See ebameeldiv karistus tuli siis paratamatult täita supirongil. Niipea kui Vaivara meestel oli oma karistus käes, olevat nad kohe minekuvalmis küsinud: „Kuhu meid nüüd käsete?“

Supirongil teenis sõdur, kes oli usklik ja ei võtnud püssi kätte ning kandis seljakotis Uut Testamenti.

Kord peatas st-kapten K. Paulus selle sõduri ja hurjutas: „Sõdur, kes ei julge püssi pihku võtta...“ Sõdur tõmbas kohe seljakotist Uue Testamenti ja luges koha, kus apostel Paulus keelab surmariista käsitamast.

„Aga kui kapten Paulus nüüd käseb!“ pöörutas st-kapt. Paulus, nagu oleks see endastmõistetav, et soomusronglane Paulus on ikkagi apostel Paulusest üle. Sõdur jäi nõutuks.

Need on pisiasjad, detailid, mis võiksid illustreerida, kuidas oli elu soomusrongil Vabadussõja esimestel päevadel, mil rongi materjalosa on veel algeline, hoopis midagi muud, kui sõja teisel poolel.

Landeswehri lennuki allatulistamine Narva rindel.

Otto Puusepa mälestusi.

Teenisin reamehena 4. jalaväe polgus ja meie rood viibis 1919. a. nelipühi ajal Narvas reservis. Esimese püha hommikul saadeti roodust 10-meheline salk Narva-Oudova maanteele valveteenistusse, kus meie ülesandeks oli kontrollida läbikäijaid. Meeskonna ülemaks määrati allohvitser Keets, pärit Narvast.

Meie sõjaväe juhtidel oli andmeid, et Landeswehr tahab luua lennuteel ühendust vürst Lieveni väeosaga, mis allus tol ajal vist Loode-armeele. Meile anti käsk otsekohe tulistada, kui mingi lennuk peaks lendama meie kohalt N.-Venemaa suunas. Üteldi ka ära, et see on Landeswehri lennuk ja teisi lennukeid liikvel ei ole.

Oli soe ja selge suvihommik. Kümme paari silmi ja kõrvu oli vahetpidamata valvel, et vaenlase „masin“ ei saaks meist lennata „kostitamata“ üle. Meie ühine soov oli, et lennuk tingimata satuks just meie valveposti kohale — saaksime siis ka Landeswehri-sõjas pisut kaasa aidata. Saatusel tahtel see nii ka sündis.

Umbes kella 9 paigu hakkas kuulduma mootori pöörinat — oli selge, et läheneb lennuk. Kümme meest ootas maanteel laskevalmis püssidega (relvadeks olid meil vaid püssid) kaugelt saabuvat „külalist“, mis ilmuski varsti silmapiirile. Avasime ägeda tule ja teraslind maandus kalevivabriku taha lagedale maale — meie kuulid olid tabanud. Teatasime sündmusest telefoniteel valveohvitserile, kes oli ka varsti kohal.

Lennuk oli küll maandunud, kuid ühtki hinge sealt ei väljunud. Mina nüüd tea, kas

meeskond on saanud viimaseni surma või valmistub meid vastu võtma tulega. Lähenesime ettevaatlikult ja peatusime lennuki lähedal kraavis, kust juba selgesti nägime, et lennukis viibivad sõjaväelased. Meie ohvitser andis käsu, et sõdurid jalamaid väljuks lennukist. Käsupeale ronis välja kolm meest. Samal ajal jõudis autol kohale mitu Loode-armee ohvitseri (vist vürst Lieveni väeosast), kes väga aupaklikult tervitasid landeswehrlasi ja surusid nende käsi. „Nemad on meie sõbrad ja võtame nad oma kaitse alla“, lausus üks ohvitser meie poole pöördudes. Meie suud jäid imestusest ammuli. Olime alla tulistanud vihatumaid vaenlasi ja nüüd võetakse neid siin loodearmeelaste poolt vastu kui parimaid sõpru ja teretulnud külalisi. Seda arvamist väljendati ka sõnadega. Meie ohvitser, kes loodearmeelaste talitusviisi järele oli esialgu pisut nõutus olekus, talitas nüüd resoluutselt. „Käed üles!“ kõlas käsklus nii landeswehrlasile kui ka loodearmeelasele. Meestelt võeti relvad ja käsutati nad siis autosse. Autosse istus püssidega ka kaks meie meest, üks neist allohv. Keets; juhi kohale asus loodearmeelaste autojuht. Muist meie mehi pidid auto konvoeerima linna. Oli kokkulepitud, et sõidetakse tasa. Autojuht andis aga varsti täiskäigu sõidukile; taheti nähtavasti meie valve alt vabaneda. Autos viibivad meie sõdurid surunud siis püssiotsad autojuhile kuklasse ja sundinud käiku tasandama. Maanteel sõitis autol vastu polgu ülem polk. A. Seimann, kellega Loode-armee ohvitserid algasid pikemat kõnelust, kaevates muuseumis kohtle-

4. Jal.-polgu kaevikuid Lilienbachi mõisa juures Narva rindel.

mise üle, mis neile äsja meie meeste poolt oli saanud osaks. Nendele olevat tehtud kuulmatut ülekohut. „Mina olen 4. polgu ülem, teie olete meie vangid ja midagi muud ei ole mul teile praegu ütelda,“ lõpetas polk. A. Seiman kõneluse. Meie talitusviisiga oli aga polk. A. Seiman täiesti rahul. Oli vaimustatud meie laskeosavusest. „Nägin Maailmasõjas lennukite pommitamist suurtükkidest, ei tabatud. Siin aga kümme meest pöörutavad selle alla püssitulega.“

Loode-armee ohvitserid vabastati Narvas, kuna landeswehrlased olevat saadetud ülekuulamiseks Tallinna. Nende meeste hili-semast saatusest ei olnud enam midagi kuulda.

Teisel suviste pühäl tulistati Narva-Jamburgi tee piirkonnas maha veel kaks Landeswehri lennukit. Seal olid tarvilusel ka kuulipildujad.

J. O.

Suurtükiväe võitlusi Narva kaitsel

novembris 1919. a.

Kapten R. Rubach.

Loodearmee teistkordne Petrogradi operatsiooni ebaõnnestumine sidus novembris 1919 meie 1. Diviisi osi uuesti sõjategevusega. Juba kuu esimestel päevadel meie väejuhatus oli sunnitud tegema korraldusi, mis olid suunatud selleks, et võimalik lahingtegevus ei tabaks meie osi ootamatult. Tehti kõik, mis võimalik, et küllaldase kindlusega astuda vastu vaenlasele. Seejuures arvestati mitte üksi oma relvadega, laskemoona hulgaga või kindlustuste vastupidavusega, vaid ka meeskonna kõrge lahingmoraalliga. Viimase säilitamiseks kästi „kõikil roodu, patareid ja meeskonna ülematel just nüüd sõduritele võimalikult ligidal seista, kõige lähemas ühenduses nendega, ning jutuaajamise teel neile selgeks teha, et meie kodumaa hää tuleviku alus on tugev sõjavägi, sõjaväe tugevus aga kindlas korras.“

Nii valmistati lahinguiks ka Narva kaitsel asuvais 9. Jalaväe polgus, 1. Suurtükiväe Polgus ja 2. Kindluse Raske-suurtükiväe Divisjoni.

Arusaamatuste vältimiseks väeliikide vahelises koostöös oli 1. Diviisi ülem juba 1. okt. maksa pannud alljärgneva korralduse, mis maksev oli ka edaspidise kohta:

1) Kõik patareid ja nende osad, mis 9. jalaväepolgu positsiooni rajoonis asuvad, sinnitavad suurtükide grupe, mille operatiivseks ülemaks kapten Kauler on, kes operatiivselt 9. jalaväepolgu ülema alla käib;

2) kapten Kauleri alaline asukoht on Komarovka külas; igast äraolekust oma alalisest asupaigast peab kapten Kauler kapten Schmidt'ile teatama seletusega, kust teda igal ajal leida võib;

3) positsioonil viibivad polgu ülemad võivad

positsiooni rajoonist ainult minu ehk minu abi lubaga lahkuda;

4) patareide ülemad võivad positsioonilt suurtükide grupe ülema lubaga ja vastava jalapolgu ülema teadmisel, kelle alla grupp käib, lahkuda;

5) 1. jalapolgu rajoonis asuv patareid käib operatiivselt otsekohe nimetatud jalaväepolgu ülema alla;

6) kõik läänepool Narvat asuvad patareid käivad operatiivselt kapten Vesteli alla;

7) Soomusrong, mis Sala jaama rajoonis seisab, käib operatiivselt 9. jalaväepolgu ülema alla;

8) Soomusrong, mis Narvas asub, käib otsekohe minu alla;

9) patareide ja soomusrongide vahetus ja igasugune sõjaline ettevõte peab selle jalaväepolgu ülema lubaga sündima, kelle alla nad operatiivselt käivad, väljaarvatud juhtumised, kudas sellega aega pole, siis peab asjast esimesel võimalusel teatama;

10) kui 9. jalaväepolk mõne teise jalaväepolgu poolt vahetatud saab, tulevad kõik kohused, mis 9. jalaväepolgu ülema vastu ette nähitud, selle teise jalaväepolgu ülema vastu täita.

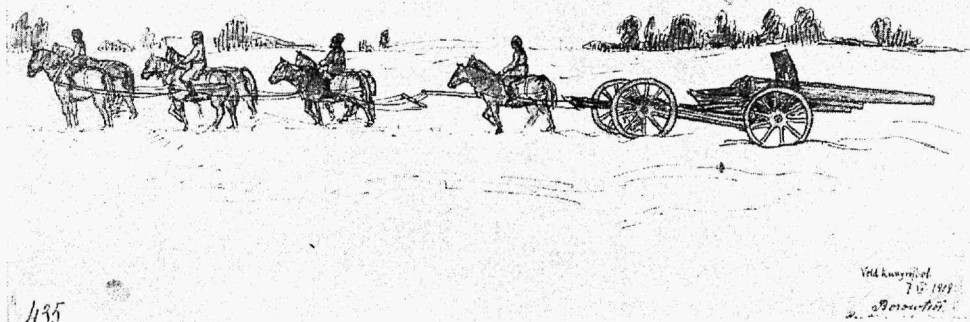
Lahingute puhkemist võis oodata iga päev, kuna sõjaõnn oli Loodearmeele pööranud selja. Ootamatuste vältimiseks käskis 1. Diviisi ülem 6. nov. ühel pataljonil 1. jalaväe polgust koos väljapatareiga nr. 16. oma alla võtta Narva jõe joon Kriivasoost Vasknarvani, et enamlaste salkadele, kes üle Narva-Oudova raudtee Narva jõe sihis võivad läbi pääseda, mitte võimalust anda meie piirile ligineda. Ettevaatus ei olnud asjata. Juba 7. nov. langes punaste kätte Oudova ja 9. nov. teatas Loodearmee juhataja

kindral N. Judenitš meie väejuhatusetele, et tema oma osadega ei suuda ida pool Jamburgi üle kahe päeva vastu panna. Jamburgi linn oli neil päevil kujunenud selleks tulipunktiks, kuhu olid suunatud kõikide taganejate pilgud. Oma jagu põhjust andsid selleks sillad linnas, mis ainsatena võimaldasid pääsu üle Luuga jõe, mis ühtlasi tähendas aga ka pääsu Eestisse. Algul kasutasid seda sõjaväe üksused, kes tõttasid appi oma Oudova suunas teotsevatele osadele. Nii võiski 9. nov. Jamburgist taandujate jalaväe üksuste keskel näha üht haubitsa-patareid ühes liikuva pargiga, mille koosseisus oli 78 vankrit, üht kerge-patareid ja Balahhovitši ratsasalku, kellega oli kaasas kolm kerget ja kolm rasket suurtükki. Kõik nad peatusid Narvas — Jaanilinnas, kust nagu näi-

vaid punaste ahelikke. Seega 13. nov. kisti esimesena lahingukeerisesse meie suurtükivägi, kuid ei tulnud lahingutegevust kaua oodata ka meie jalaväel.

14. nov. kell 13.00 jätsid Loodearmee osad Jamburgi linna maha, mille järgi meie sapöörid purustasid sillad Luuga jõel. Et katta oma osade taandumist, asus Loodearmee 3. diviisi kaitsele meie kindlustatud joonele Annenskajast kuni Narva maanteeeni ja Loodearmee 2. diviisi Narva maanteest kuni Kuzmino küllani. Mõlema kaitsele asunud diviisi suurtükivägi, koondudes maantee ümbrusse, asus positsioonele, et vajaduse korral oma tulega katta taanduvaid osi. See ei läinud aga siiski mitte just väga lodusasti. Taandumise pisilane oli nakatanud juba lagunemalõõnud armeed ning

Vold. Kangro-Pooli joonistus.

2. Suurtükiväepolgu 2. patarei (Kuperjanovi Partisanide Patarei) rännakul.

tavad meie kontrollpunkti andmed, lahkusid 12. nov. mööda Oudova maanteed Pljussa ülekäikude suunas.

Üle Luuga tuli 10. nov. ka seni Loodearmeega koos teotsenud Balti patarei. Kuna ta nüüd allutati meie 1. Diviisi ülemale, siis 1. Suurtükiväe Polgu ülem asetaski ta 12. nov. positsioonile umbes 3 km loodepool Komarovka küla asuva rentniku talu juurde.

Päev-päevalt nõrgenes Loodearmee vastupanu punastele. 13. nov. olid punased juba Luuga jõe kallastel, püüdes ületada jõge põhja pool Jamburgi linna. Kuna see oleks võinud muutuda ohtlikuks meie kaitsekavale, siis avasid oma tule meie väljapatareid nr. 2. ja 3. Esimene neist, asudes positsioonil umbes 2,5 km läänepool Novo-Pjatnitskojet, võttis tule alla Kuzmina küla ümbruses askeldavaid punaste koondusi, kuna Väljapatarei nr. 3., asudes positsioonil Dubrovka küla idaserval, tulistas Suur- ja Väike-Lutski küla juures pealetungi-

võimutses eriti lopsakalt Jamburgist lahkudes. Üks loodearmeelasi kirjeldas hiljem seda järgmiselt:

„Pimenes. Pruude ja majade imepärased hallid varjud langesid teele, kus tõuklesid segaduses taanduvad vooiid. Veokid olid tihedalt üksteise küljes kinni nii et patareil osutus möödasõit võimatuks. Nagu kõige aegade sõjavägede paaniliselt taganevates vooi osades, nii ei võinud ka nüüd ära tunda endisi normaalseid inimesi. Nende näod väljendasid tõsisist hirmu, nad tõttasid kuhugi, peksid hobuseid, kisasid, veokid segunesid ühiseks massiks, kuhjudes takistusena teele. Tee kõrval liikusid üksikud, esimeses taganemise paanikas väeosa kaotanud jalaväelased, kelle nägudel valitses täieline ükskõiksus, aegajalt toetasid nad teel peatuma jäänud vankritele ning tõmmasid oma „plärusid“. Kisa, sõim, piitsa plaksumine ja hobuste hirnatused, need olid taganevat vooi iseloomustavad hääled. Jumalale tänu, et enam-

lased küllalt kiiresti ei suutnud oma suurtükiväge järgi vedada ega tuld avada, sest siis oleks paanika märksa suurem olnud. Juba nüüdki võimaldus patarei läbipääs ainult tünu ratsa-maakuulajaile, kes relvade ähvardusel vastastasid liikumiseks vajaliku teosa.“

Õnneks ei häirinud üldist segadust punased oma jälitamisega, mis võimaldas järgmisel päeval üldisesse korralgedusse luua veidi selgust. Põhjust selleks andsid sündmused Oudova maantee suunas, mis seal nõudsid punaste edasitungi tõkestamist. 15. nov. kell 11.30 andis kindral N. Judenitš käsu armee suurtükiväe ülemale saata kõige lähema aja jooksul kaks kerget patareid ühes jalaväe osadega Pljussa ülekäikude kaitseks. Kahjuks puuduvad lähemad andmed saadud käsu täitmise üle, kuid õhtuks jäid Narva-Jamburgi maantee ümbruse positsioonile ainult Loodearmee 2. ja 3. diviisi patareid. Ka Loodearmee jalaväe osad asusid enda korraldamisele, kuid suutsid alles järgmisel päeval sisse võtta neile määratud kaitsejoone lõunapool Narva-Jamburgi raudteed. Kuna seejuures raudteest lõunapool asus 2. diviis ja temast paremal 3. diviis, siis 16. nov. lahkus Narva-Jamburgi maantee rajoonist 3. diviisi suurtükivägi, jättes ühe oma patarei 2. diviisi suurtükiväe ülemale käsutusse.

16. nov. kogu päeva segas vaenlane oma suurtükitulega ja tugeva luuretegevusega meie 9. Jalaväe-polgu kattel ümberpaiknevaid Loodearmee osi, mis aga nimetamisväärselt kahju, vähemalt meie ridades, ei tekitanud.

16. nov. võiks lugeda päevaks, millal õnnestus likvideerida Loodearmee taandumise paanika ja asuda tõsiselt vastupanu korraldamisele. Punaste edaspidiseis pealetungikavatsusis ei olnud mingit kahtlust, kuna nad koondasid oma jõude uuesti Lutski ja Padoga ümbrusse, nagu seda meie luurajad päeva kestel olid kindlaks teinud.

Narvaeelne kaitse lasus täiel määral 9. Jal-polgu õlul, mille osad olid oma alla võtnud kindlustatud joone, mis läbis Annenskaja, Rajevka talu, Aleksandrovskaia-Gorka, Kalmotka, Žabino, Sveiska, Sahhonje, Koškino ja Marienhofi. Polk asus kõige oma kolme pataljoniga esijärgus, kuna varus olid 1. Jal-polgu 11. ja 12. rood. Polgu paremal tiival, lõunapool raudteed, olid naabriteks Loodearmee Uralski polk, kuna vasemal tiival asusid Balti Pataljoni osad.

Polgu tegevust maantee suunas toetas kapten H. Kauleri suurtükiväe grupp ja raudteelt meie laiarööpmelised soomusrongid, nr. 2. ja 3.

Astmena sügavusse moodustas kapten G. Vesteli suurtükiväe grupp Narva jõe lääne kaldal tugeva varu.

Suurtükiväe asetus ja relvastus 16. nov. on toodud ligioleval tabelil (tabel nr. 1, lehek. 13).

Kui 16. nov. vaenlase suurtükivägi oli omaks ülesandeks võtnud meie tegevuse segamise ja juba kaitsele asunud väeosade häirimise, siis 17. nov. varahommikul muutus see juba tõsiseks hävituse katseks.

Tugevate suurtükiväe koondistega püüdis ta kord siin, kord seal ettevalmistada oma jalaväe rünnakut. Žabino küla ja Padoga mõisa juures alustas ta juba kella 02.00 ajal hommikul oma tulelöökidega, kuid ilma suuremate tagajärgedeta. Meie kaitseosi ei suutnud vaenlase tuli tasakaalust välja lüüa ja kui lõpuks tema jalavägi alustas rünnakut, siis meie jalaväe ja suurtükiväe ühise vastulöögiga aeti see nurja.

Rohkem õnne ei olnud vaenlasel ka maantee suunas, kuigi siin lisaks suurtükitulele toetas rünnakut üks soomusauto. Kella 15.00 ja 18.00 vahel kordas vaenlane oma kallaletunge kolmel korral, kuid alati ühesuguse ebaeduga. Meie jalaväeosade tuli vastulöökidel oli eriti intensiivne raudtee ja maantee vahelises kaitsejoones, mis tunduvalt kahandas laskemoona tagavarasid. Viimaste lõppedes oleks olukord võinud saada meile vägagi saatuslikuks kui mitte Väljapatarei nr. 3 ja soomusrongide suurtükide ühine tõkkel tuli poleks vaenlast 10 minuti kestel hoidnud maas ning lõpuks sundinud taanduma.

Varahommikul ettevõetud vaenlase kallaletungi katsed 9. Jal-polgu vasakul tiival näitasid peagi, et võimalike üllatuste vältimiseks tuleb seda kõvendada suurtükiväe tulega. Selleks juba kella 07.00 paiku hommikul asetati Väljapatarei nr. 2 uuele positsioonile Sala mõisa juurde, kust avanesid soodsamad võimalused vastase lähiste ja koondumispaikade tule all hoidmiseks.

Päeva kestel ilmnes ühtlasi ka meie tulede väike ulatus vaenlase sügavusse. Kuna puudusid kaugelaskerelvad, siis jäi ainsa võimalusena üle nihutada meie suurtükivägi niivõrd lähedale vaenlasele kui seda vähegi lubas olukord.

18. nov. valgenedes oligi osa meie patareisid end vaenlasele nihutanud lähemale. Kindlusepatarei nr. 9. positsioon asus Dubrovka küla juures, tema lähedusse oli asetatud ka üks Kindlusepatarei nr. 7. kahur. Nagu kurjaennustavalt valitses hommikul vaenlase pool vaikus, mis meil võimaldas rahulikult viia lõpule kõiki ümberpaigutusega seoses olevaid töid. Alles kella 11.00 paiku vihisesid õhus esimesed vaenlase mürsud, millede arv kasvas iga minutiga, kattes meie kaitsepositsiooni ümbruse tiheda terasevihmaga. Kohati hävitas see meie kaevikuid, viies rivist välja neis kangelaslikult püsi-vaid sõdureid. Punaste suurtükiväe tulele järgnesid, nagu eelmisel päevalgi, nende jalaväe rünnakud, mida toetasid soomusautod. Kuid nagu varemgi, nii varisesid ka need kallaletungid meie jalaväe ja suurtükiväe tule all kokku.

Suurtükiväe asetus ja relvastus Narva kaitselõigus 16. nov. 1919. (Tabel nr. 1.)

Patarei	Relvastus	Patarei ülem	Üksus, mida patarei toetas	Patarei asukoht
Kindluse-pat. nr. 6	1-6" Canet 3-6"/120 pd. srt. 1-6" šn. haub.	al.-kapt. G. Ra- sumov	Varus. 9. Jal.-polgu osi	Narvas, Juhkentalis. Risu küla juures, loo- de pool Kobõljaki k. 1. srt. ja 6" haubits. Narvas, Pähklamäel
Kindluse-pat. nr. 5	2-105 mm kahurit 2-3,425" vene 1895. aasta kahurit	al.-kapt. P. Mühl- verk	1. Jal.-polgu ja Loodearmee 3. Diviisi osi	Kulgul
Kindluse-pat. nr. 7	4-42" 1877. a ka- hurit	al.-kapt. P. Bork- mann	} 9. Jal.-polgu osi	Komarovka k. lähedal
Kindluse-pat. nr. 9	2-47" ingl. kah.	al.-kapt. A. Kang- ro		Kobõljaki k. juures
Väljapatarei nr. 3	4-18 nael. ingl. kahurit 2-77 mm saksa ka- hurit	leitn. A. Ratiste		Dubrovka küla ida- serval V. Soldina mõisas
Väljapatarei nr. 2	4-3" vene 1902. a. kahurit	al.-kapt. J. Tõ- nisson	} 3. diviisi osi	2,4 km lääne pool Novo-Pjatznikojest
Balti patarei	3-77 mm saksa ka- hurit	al.-kapt. G. Me- yendorf		Komarovka külast loode pool umbes 3 km
Loodearmee.				
1 haubitsa-patarei	4-45" ingl. haub.	Divisjoni ülem	} Loodearmee 2. diviisi osi	Kobõljaki küla lõu- naserval
2 kerge-patareid	4-18 nael. ingl. k.	Polk. Busen		Kobõljaki küla lõu- naserval
3 kerge-patareid	4-18 nael. ingl. k.			Dubrovka külast um- bes 3 km ida pool
2 haub.-patareid	4-45" ingl. haub.			Dubrovka küla ida- serval
1 kerge-patarei	4-18 nael. ingl. k.	Divisjoni ülem		} 3. diviisi osi
2 kerge-patareid	3-18 nael. ingl. k.	teadmata.	Pljussa ülekäike.	

Meie patareid ei jätnud kasutamata võimalust vaenlase tagala häirimiseks. Kindluse-patarei nr. 9. paiskas mõned omad mürsud Jamburgi linna, kuna Kindluse-patarei nr. 7. üks kahur tulistas Suur-Lutski küla ja Jurkinosse viivat teed, kus oli näha liikumas suuremaid punaste kolonne. Kõige õnnelikumas seisukorras oli sel päeval Väljapatarei nr. 3., sest temal õnnestus kella 16.30 ajal üht vaenlase soomusautot muuta liikumiskõlbmatuks.

19. nov. hommikul pimedas asus Kindluse-patarei nr. 6. üks 6" šn haubits Dubrovka kõrtsi juurde positsioonile; seega tugevnes meie suurtükiväe tule võimsus maantee rajoonis veel ühe raske relva võrd. Nagu eelmiselgi päeval, lasi ka nüüd vaenlane meil varahommikul korraldada oma ridu ega seganud meie tegevusse. Alles keskpäeval avas ta oma suurtükile, paisates surma ja hävitust toovaid mürske meie jala- kui ka suurtükiväe seisukohtadele. Külades aina lendasid kivid ja palgid. Elanikud põgenesid peitu metsa, sõdurid aga valgusid laiali lage dale väljale kaevikuisse. Eriti ohtralt langes vaenlase mürske Veerino mõisa ja selle ümb-

russe. Siin nähtavasti arvasid punased asuvad meie varusid, kuid õnneks oli mõis tühi.

Vaenlase suurtükilele järgnesid tema jala- väe ahelikud, kes olid ratsaosade ja kahe soomusauto toetusel suunatud Aleksandrovskaia-Gorka ja Žabino peale. Väljapatarei nr. 2. tabav tuli sundis aheliku peatuma ja maha heitma, ning lõpuks varju otsima Jurkino ja Kuzmino külad varemete vahel. Meie suurtükiväe tuli tõi nad aga ka sealt välja, kuid julgustatud oma soomusautode toetusest alustasid nad rünnakut. See varises aga kokku enne kui ahelikud jõudsid kaevikuni, kus meie sõdur oma relvaga kindlalt peatas kallaletungi. Üks ebaõnnestumine ei heidutanud veel vaenlast; õhtul kella 19.00 paiku kordas ta uuesti pealetungi, kuid sama ebaeduga.

Olukorra hindeks vajaliku üldpildi saamiseks toimetas vaenlane õhuluuret. Kella 14.00 paiku ilmus tema lennuk meie kindlustatud positsiooni kohale, lendas siis Narva suunas, kus tegi paar tiiru. Linna kohalt sundis teda lahkuma Väike-Soldino mõisas asuv Väljapatarei nr. 3. õhukaitse rühma tuli. Lennates tagasi, toimetas lennuk

vaatlust meie patareide kohal. Kuna lennukitõrje kahurid patareides puudusid, siis kasutati selleks püsse. Väljapatarei nr. 2. mainib oma päevaraamatus, et nad lennuki tulistamiseks kulutasid 19. nov. 400 püssipadrunit. 20. nov. ei muutunud midagi olukorras. Endiselt surusid punased tugevasti peale Aleksandrovskaja-Gorka, Žabino ja Kalmotka küladele. Mitu korda päeva kestel ilmus nende jalavägi rünnakule, kuid ebaeduga, sest lootused mida nad oma suurtükitulele panid, ei täitunud ning nende jalavägi ei suutnud ületada meie jala- ja suurtükiväe ühist tulistamistõket.

Kuigi punaste suurtükiväe tuli ei suutnud hävitada meie kaitsesüsteemi, tekitas see seal siiski tõsiseid kaotusi ja kahjusid. Tulest said kannatada sideliinid, mis omakorda takistas meie suurtükiväel õigeaegset jalaväe abistamist. Eriti tugevasti sai kannatada Kalmotka küla, kus asus 9. Jal.-polgu II pataljoni staap. Suurtükitulest purustati majad, ning õhtu eel üks vaenlase mürsk kukkus otse maja akna alla, kus asus pataljoni staap, purustades sideliinid. Aleksandrovskaja-Gorkas siittusid tulest kolm maja ning mitte vähe majadest said pihtumuse, mis muutis nad elamiskõlbmatuks. Väljapatarei nr. 3 vaatluspunkt, asudes Aleksandrovskaja-Gorka külas sattus punaste tule alla, mis tabas vaatlejat lipnik A. Pääsuke'st, õnneks aga nii, et ta enne lahkumist oma kohalt suutis ümberkorraldada side ja organiseerida vaatluse jätkamist.

Vastane ei tunnud laskemoona puudust. Külluses heitis ta mürske meie asulate ja kaevikute ümbrusse, mis muutsid valge lumevai-baga kaetud maa kohati mustaks küntud põlluks. Vaatamata vastase tule intensiivsusele ei kõigutanud see meie kaitsesüsteemi, sest punased summisid oma löögid hajutatult kogu meie Narva eelsele kaitsesüsteemile.

22. nov. hommikul kell 07.00 avas vaenlane kogu meie 9. Jal.-polgu rindel tugeva suurtükitule, mille kaitsel tema jalavägi korraldus rünnakuks. Kella 08.00 ajal oli koondumist märgata Padoga mõisas, kuhu meie Väljapatarei nr. 3 kohe oma tule avas. Vaatamata meie tulele alustasid vaenlase jalaväe osad rünnakut, olles toetatud oma suurtükiväe poolt, seejuures tarvitasid punased kaunis oht-rasti gaasimürske. Üheaegselt löögiga Padoga suunast teostasid punased lööki Kuzmino ja Zabino külade vahelt Kalmotka peale. Kolm korda järjest katsus vaenlane meie rinnet läbi murda, kuid kõik need katesd ebaõnnestusid.

Kella 11.00 paiku koondas vastane oma suurtükiväe tule Aleksandrovskaja-Gorka peale, lastes peajasjalikult gaasimürske, sünnitades suurt kahju meie roodudele. Osa meie kaevikuist tehti täiesti maatasa. Samal ajal

teostus vaenlase äge pealetung meie paremal tiival asuva Loodearmee Semjonovski polgule, kes taganes ja avas parema tiiva. Vaenlane kasutas seda, sundides tiivalöögiga meie 9. polgu I pataljoni raskete kaotustega taganema. Hiljem sai kogu 9. Jal.-polk käsu asuda teisele kaitseliinile.

Mis tegi siis meie suurtükivägi? Väljapatarei nr. 3, nagu nägime eelpool, aitas kella 08.00 paiku oma tulega likvideerida vaenlase kallaletunge Padoga suunas, ning oli sunnitud seda kordama ka kell 10.30, kus vaenlasel õnnestus osa meie kaevikuid haarata oma kätte. Meie püssi-, kuulipilduja- ja suurtükitule mõjul oli ta aga peagi sunnitud neist lahkuma. Hetkel kui vaenlasel õnnestus läbimurre meie paremal tiival, viis Väljapatarei nr. 3 oma tule üle läbimurde sooritanud vastase osadele, et seega takistada temal edu arendamist ning ühtlasi katta meie osade taandumist.

Meie 9. Jal.-polgu vasakul tiival teotsev Väljapatarei nr. 2 pareeris oma tulega vaenlase kallaletunge Kalmotka suunas. Päeva kestel lasi patareid välja 282 mürsku. 9. Jal.-polgu taandumise tõttu Annenskaja, Dubrovka, Sala joonele pidi ka Väljapatarei nr. 2 tagasi tõmbuma, kuid tegi seda alles öösi.

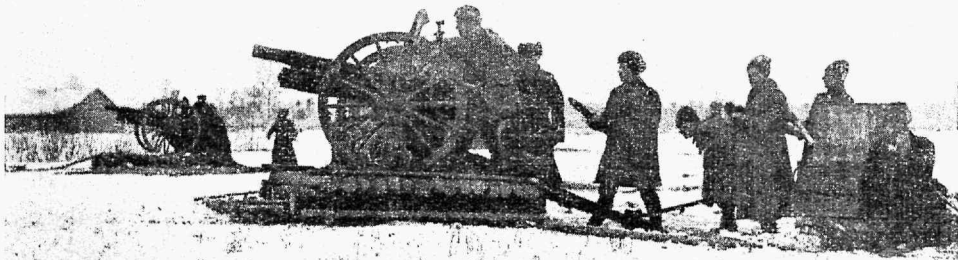
Esmakordselt pärast pikka vaheaega avas 22. nov. kell 18.00 tule Kindluse patareid nr. 6 Risukülas asuv rühm, lastes välja Sveiska kü-lale 9 mürsku. Kell 22.10 kordas rühm oma tuld, lastes seekord välja 14 mürsku.

22. nov. õhtul kell 23.00 teatas 1. Suurtükiväe-polgu ülem telefonogrammiga 1. Diviisi staabi ülemale päeva kestel toimunud patareide ümberpaigutustest: „Teatan, et Väljapatarei nr. 3 asus raskepatareid nr. 9 positsioonile, raske pat. nr. 9 asus uuele positsioonile Kobõljaki külast 2½ versta õhtu poole. Raske patareid nr. 7 1. suurtükk Dubrovkast sai va-nalase positsioonile toodud. Väljapatarei nr. 2 asub täna öösel endise Väljapatarei nr. 16 po-sitsioonile, kus praegu Balti patareid asub. Vii-manne asub täna öösel Isvosi küla juure.“ Nagu eeltoodust nähtub, ei maini 1. Suurtükiväe-polgu ülem Kindluse patareid nr. 6 šn. 6“ hau-bitsa taandumist, samuti jätab ta mainimata Loodearmee patareide taandumise.

Patareid lõpetasid taandumise kell 15.00, nagu seda mainib Kindluse patareid nr. 9 omas päevaraamatus. Seega jäi neile kuni pimedat tulekuni umbes tund aega, mille vältel nad võisid viia lõpule kõik suunimiseks ja õiseks lask-miseks vajalikud mõõtmised ja märkimised mitte üksi patareis, vaid ka vaatluspunktides.

Sama päeva õhtul ilmus 9. Jal.-polgu üle-ma lahingkäsk, mis laiali saadeti kell 23.50 ja kus olid ülesanded antud ka suurtükiväele. Käsu § 10 öeldi: „2. kergel patareil ja Balti patal-

1. Suurtükiväepolgu 5. patarei (Ratsapoolpatarei) positsioonil Mustjõel veebruaris 1919. a.

joni patareil tule all pidada Sveiska, Zahonje külad ja Koškino eel olev metsa. Seesama ülesanne täita ka 5 raskel patareil.

Teised, 3. kergel ja vene patareidel pidada tule all подступи къ деревнѣ Дубровкѣ ja sama käsu § 14. „Kõik patareid peavad homme hommikul kella 7 täiesti laskevalmis olema“. Seega oli suurtükiväele antud ülesanne, mis ta pidi tegema 9. Jal.-polgu osade asudes kaitsele Dubrovka-Sala joonele.

Kui pärast taandumist meie patareid olid end öö jooksul suutnud korraldada ja seada lahinguvalmis, siis sama oli teinud ka vaenlane. Nähtavasti kohe pärast edu saavutamist olid punased nihutanud oma patareid meie rindele lähemale ning alustasid 23. novembri hommikul juba valge tulekuga eellaskmist. Kella 09.00 paiku ilmusid maantee suunas nähtavale punaste ahelikud, toetatud soomusautoga ning liikusid meie traattõketeni, kust nad aga meie püssi-, kuulipilduja- ja Väljapatarei nr. 3 tulega sunniti tagasi tõmbuma. Viimane oli oma tegevuse soodustamiseks asetanud vaatlejad jalaväe kaevikuisse. Üks neist asus idapool Dubrovka küla maantee rajoonis, kuna teine asus Sala mõisa juures. See võimaldas vajaduse korral patareil õigeaegselt tule avamist. Sunnitud peale esimest pealetungi katset taanduma, kordasid punased uuesti kallaletungi kella 11.00 paiku, kuid sama tagajärgedega nagu esimene kordki. Nende kahe punaste pealetungi tagasilöömiseks tarvitas Väljapatarei nr. 3 üldse 70 granaati ja 69 šrapnelli.

Pärast lõunat muutus punaste suurtükiväe tuli intensiivsemaks ning hiljem koondasid nad selle Dubrovka külale, mille kaitset juba eel-

mise päeva õhtust saadik teostas 8. Jal.-polgu I pataljon. Mainitud polgu 2. rood oma päeva- raamatus märgib: „Kell 14.00 avas vaenlane ägeda tule kergetest ja rasketest suurtükidest meie seisukohtade ja kaevikute peale. Kell 15.00 ilmusid vaenlase tihedad ahelikud nähtavale ja katsusid roodu liinil traattõketest murda läbi.“ Kuid ka seekord löödi punased tagasi. Vaatamata vaenlase jalaväe ebaõnnestumisele jätkas tema suurtükivägi seda intensiivsemalt oma tegevust. Erilist mainimist vääriavad seejuures tema kaks kerget ja üks 42” Šn. patarei Posjelki juures ja ühe 42” Šn. patarei tegevus raudtee vahimaja nr. 259 lähedal. Kõik need patareid tulistasid peamiselt meie seisukohti Dubrovka küla ees.

Suurtükiväe tulele järgnes kella 16.00 paiku nende jalaväe uus rünnak. Vaatamata meie vastupanule õnnestus neil läbimurre Dubrovka küla põhjapoolsel serval, mille tõttu meie jalaväe osad olid sunnitud tagasi tõmbuma ning loovutama kell 17.00 küla vaenlasele. Meie rindes tekkis tühemik, mis ähvardas saatuslikuks saada meie Dubrovka-Sala kaitsejoonele. Selle silmapilgu kohta kirjutab 1. Suurtükiväe polgu ülem hiljem oma mälestustes: „Sel hetkel helistab kaitseleüigu ülem, alampolkovnik Schmidt 1. Suurtükiväe polgu ülemale ja ütleb sõnasõnalt: „...päästa oma suurtükid! Kaks polku punaseid on Dubrovka külasse tunginud ja minul puudub side oma eelosadega.“

Seisukord muutus kriitiliseks just raskele suurtükiväele, sest kindluse divisjoni patareidel ei olnud küllaldaselt arvul hobuseid, oli vaid teatud arv terve divisjoni peale ja needki asusid suuremalt jaolt Narvas ja Kulgu pata-

reide juures. Oli selge, et sealt hobused vaevalt õigeks ajaks kohale jõuavad ja et suurem osa rasketest suurtükkidest tuleb jätta maha. Väljapääsu võis leida ainult kiires ja otsustavas tegevuses. 1. Suurtükiväe polgu ülem teeb kohe korralduse kõigile patareidele avada kiirtuli Dubrovka küla peale. Samasugune korraldus tehakse ka Loodearmee patareidele. Väljapatareile nr. 3, kes vaenlasele kõige lähemal ja sellega otsekooheses hädaohus, antakse kategooriline käsk tulistada kuni viimase võimaluseni ja mitte ilma lubata positsioonilt lahkuda. Samal ajal tehakse patareidele korraldus luure välja saatmiseks Jamburi maanteele ülesandega selgitada välja meie ja-laväe osade ja punaste asukohad.“

Tegelikult nii see sündiski. Väljapatarei

osavõtust mainib omas ettekandes 23. nov. õhtul 8. Jal.-polgu I pataljoni ülem, kirjutas: „Side oli mul vene kerge patareiga, mis ütlemata hästi töötas“. Kas ka teised Loodearmee patareid oma tule koondasid Dubrovkale, on dokumentaalselt tõestamata, kuid arvestades 9. Jal.-polgu ülema poolt eelmisel õhtul antud operatiiv-käsuga, pidid nad seda tegema. Kui see oli tõesti nii, siis võtsid vastulöögist osa 3 kerget patareid, kokku 12 kahurit, üks kergehaubitsapatarei — 4 haubitsat ja üks raskekahuripatarei — 4 kahurit või kokku 20 suurtükki, mille tuli oli koondatud Dubrovka külale umbes 30 minuti kestel.

1. Suurtükiväe polgu ülem omis mälestusis selle vastulöögi kohta kirjutab: „Suurtüki tulekoondis, mis anti meie patareide poolt Dub-

1. Suurtükiväepolgu 6. patarei rännakul.

nr. 3 ülem saatis kohe, kui ilmnes läbimurre, osa oma maakuulajaid koos vabade meestega patarei ette, et vältida vastase poolt ootamatust, ning vajaduse korral astuda temaga koguni lahingusse, mis võimaldaks patareil taandumist. Ühtlasi meeste väljasaatmisega avas patarei tugeva tule Dubrovka küla ette, kuhu vaenlane oli end koondamas. Välispatareid nr. 3 asusid toetama Kindluse patarei nr. 7 ja üks Loodearmee kergeid patareisid.

Kindluse patarei nr. 9 tulistas vastase patareisid Posjoloki ja vahiputka nr. 259 juures. Teised meie patareidest ei maini oma osavõttu vastulöögist Dubrovka külale.

Seega suurtükiväe vastulöögist Dubrovkale võtsid meie poolt osa Väljapatarei nr. 3, Kindluse patarei nr. 7 ja kaudselt, sest tema tuli oli koondatud vaenlase suurtükiväele, ka Kindluse patarei nr. 9. Loodearmee patareidest võttis kindlasti osa üks kerge patarei, tema

rovka peale, oli enneolemata tugev, sest seisukorra hädaohtlikkusest arusaades, lasksid patareid mis võisid. Üksikud paugud ja mürskude lõhkemised sulasid vahetpidamata kõuemürinaks. Õhtutaevas kumas ja helendas suurtükkide väljaheutustest ja lõhkemiste leegist. Raud läksid kuumaks. Jahutamiseks tassiti lund rauale. Eriti intensiivselt tuld andis Väljapatarei nr. 3, kes 21 minuti jooksul laskis välja 627 mürsku! Vahepeal olid mõned Loodearmee patareid alanud taandumist, kuid saades korralduse positsioonile asumiseks ja nähes, et meie patareid püsisid kohtadel, võtsid ka nemad uuesti positsioonid sisse ja algasid tulistamist.“

Kui palju mürske tarvitas meie suurtükivägi sellel vastulöögil? Küsimus, millele on raske vastata, kuna puuduvad andmed Loodearmee patareide kohta. Meie patareidest võib märkida: Väljapatarei nr. 3 — 627 mürsku,

Kindlusepatarei nr. 7 — 292 mürsku. Kui arvestada Loodearmee selle kergepatarei kuluks 500 mürsku, mis oli sidemes 8. Jal.-polgu I pataljoni ülemaga ning teisele kergele patarele 250 mürsku ning haubitsa-patareile 150 mürsku, siis võiksid need arvud läheneda tõelisusele. Arvestatud on ka kahe viimase patarei esialgse positsioonilt lahkumisega. Nii saaksime siis kogusummas 1819 mürsku, mis meie suurtükiväe poolt heideti Dubrovka külla. Selle tulemuseks oli, et küla meie jalaväe osade poolt vallutati ilma vastupanuta punaste poolt. Või nagu hiljem 1. Diviisi staabi ülem kolonel V. Liivak oma jutuaJamises väljendas: „Meie jalavägi kõndis külla piip hambus ja kepp käes.“

Mida kirjutavad meie jalaväe osad suurtükiväe tegevuse kohta? 8. Jal.-polgu 1. kuulipildujate roodu päevaraamatust võime lugeda: „Meie ja Põhja-Lääne armee patareid avasid hirmsa kiirtule Dubrovka küla taha, kuhu vaenlane tungis, nii et viimane pea taganema pidi. Mehed lähevad soomusauto saatel oma endistele seisukohtadele.“

9. Jal.-polk oma sõjategevuse päevaraamatust kirjutab: „Aga ennem veel (enne kui 9. Jal.-polgu osad koos 8. Jal.-polgu I pat. osadega asusid vastupealetungile. R. R.), avasid meie kerged ja rasked patareid ennekuulmata

ja kiire tule Dubrovka peale, mis tõi põrgu maa peale. Ei olnud enam üksikuid pauke ega lõhkemisi kuulda. Taevast punetas tulest kogu aeg. Vaenlane sattus kabuhirmu ja, kes pääses, see näitas päkkasid. Näljaseid ja saagihimulisi punaväelasi, kes majadeses laiali valgsid, langes hulk oma himude ohvriks.

Vaikis kanonaad. Jalaväe ahelikud vajusid tormihoona Dubrovka peale. Ilma pauguta jõudsid 8-da Jal.-polgu roodud oma eelseisukohtadele. Vaenuvägi oli metsa laiali jooksnud. Haavatud ja need, keda surma hirm hurtsikute ja kaevikute nurka kinni needinud, võeti vangi. Neid oli 28 meest.“

Nii kirjeldavad Dubrovka sündmust asjaosalised ning mainivad suurtükiväe kui löögi andjat, mis võimaldas likvideerida läbimurde ning jalule seada endine olukord. 9. Jal.-polgu ülem oma õhtuses ettekandes diviisi staabi ülemale ei maininud suurtükiväe osavõttu läbimurde likvideerimisel, vaid kirjutab selle oma polgu osade arvele. Nähtavasti oli diviisi ülem siiski teadlik tõelisest olukorrast, sest 1. Suurtükiväepolgu ülem omis mälestusis mainib järgmist: „Õhtul avaldas diviisi ülem telefoni teel suurtükiväele energilise tegevuse eest tänu, mis suurtükiväelaste poolt võeti vastu uhkuse ja sügava rahuldustundega.“

Mälestusi 1919. a. kevadest, suvest ja sügisest.

R. Sildus'e mälestusi.

See 1919. aasta kevade on jäänud meelde hulga üksikasjadega, mis nüüd tunduvad pea võimatuina veel kord üleelamiseks. Nüüd on Vabadussõda jäänud kaugete aja tallermaale ja rääkida võib veel vaid tuhmuma lõõvaist mälestusist.

Siiski, — üsna selgetena võivad need veel kerkida silme ette. Feodorovka ja Kriuša palavad päevad, öisiti põlevate majade ilutulestik, pooleldihävinenud külad, külad, millede peremeesteks hommikupoolikul olime meie, õhtupoolikul aga punaväelased, või ümberpöördukt. Vilksatavad silme eest mööda mälestuste panoraamis peavarjuta inimesed ja loomad, toanurga hämarusest alla vaatava pühaku ees kumarduv taat, hall habe võbisemas hirmust ja samal momendil — lähedal lõhkev kahurikuul.

Seekord olime üle neist Narvatagustest palavaist päevist. Saime aega pisut end kohendada ja pilku ringi heita. Kevade oli tulnud märkamatuks ja ikui jälle kord pilgu heitsin Narva jõele, oli seal kõik muutunud. Nägin jäästvaba

vett, mis helkis sinisena, ja kollakat kaldaliiva joont. Kõik oli muutunud meie Kriušas olles, seistes vaenlasega silm-silma vastu.

Oleme lahtikillustunud 4. polgu roodust. Oleme nüüd vabatahtlikest koosnev maakuulajate-komando, meie ülemaks on leitn. Takkel. Teeme luurekäike Narvatagustesse kohtadesse ja külladesse ööpimeduse katte all ja pöördume taas Narva tagasi, kaasas vange, või „soomust“, nii kuidas õnnestub.

Vaenlane laseb põlema Joaoru linnaosa ja jälle mööduvad päevad, majade leegitsevas ilutulestikus.

Vaevalt saame pisut koduneda oma korteriga ja hakkame end tundma hästi, siis tuleb käsk valmistuda pikemaks luureretkeks. Mehed rattavad tuttavaid jumalaga jätma.

Jälle on meil õlal relv ja seljas seljakott. Meid rivistatakse koduseks saanud majaõuele ja siis — edasi, käies marss! Jälle on Jamburgi maantee meie taldade all. On kevad, kuid vaevalt keegi seda märkab. Sõjapõgenikkude kraa-

mikoormaid kühmitub teede äärtel, millede varjust inimesed otsivad vaistuliselt kaitset, isegi vist õieti mitte teades millele. Meie salga möödudes ei pöörata sellele suuremat tähelepanu, sõjaväega ollakse juba harjunud. Tõmmujuukse- lised vene kannitariidki jäävad apaatseiks oma rätikute varjus, neil siin nüüd säravate olakutega põhjakorpustlasi küllalt kellele naeratada.

Sammume edasi pikki tunde. Puhkame kuskil veerandtunnikese ja sammume jälle. Õõ saabub kastchallaga. Pimedusest hakkavad vilkuma lõk- ketulede punakad leegid lähemal ja kaugemal. Lõkete ümber konutavad kogud paistavad tardu- nud puuslikkudena. Mõnelpool tõuseb auru har- kidele asetatud teekatlaist. Kostab sentimen- taalne vene lauljoru tukkivate puudelatavate poole. Laialipaisatud Põhjakorpuse osad paik- nevad metstes omapead ega tea kust otsida omi staape ja juhte.

Peatume jälle maantee ääres, kus üks lõk- ketulesid on üsna lähedal. Leegi punane kuma ul- tub katma meiegi meeste nägusid. Jääme maan- tee veerele istuma, õõ on soe ja meie ei vaja enam leegisoojust. Mehed lõkketulede ümber on istunud vist päevi või ka nädalaid nii. Ümber- ringi vedeleb tühje konservikarpe ja lähedas ümbruses on murtud puud tuletoiduks. Mehed, aruvalt viis või kuus, magavad küljeli vajumult lõkke ääres. Arvan neid magavat, kuid üllata- valt keerab üks neist seljali, heidab käed üle pea tagasi ja sügavast rinnapõhjast kõlab põhjatu passihäälega vene tuntud kurvatooniline laul.

Siis liigume jälle edasi. Silmad vajuvad pool- kinni. Sammume vaikides. Kostab ainult astu- mine, summutatuna pehmes teetolmus.

Ühes koiduküürtega hakkavad paistma Pjut- nitsa mõisahoonete kontuurid. Varsti seisame mõisahoonete ees.

Mõisasaalis lüüakse pillihelidel hoogsasti tant- su. Näitsikute punased undrukud aina lendlevad ja kuulduv heledat naeru lahtiseist aknaist.

Otsime endile varjulisema koha, kus teeme 24- tunnise puhkuse, põhja-korpustlaste imetlevate pilkude all. Nad ei näi kuidagi taipavat mis räl- balavennad me õieti oleme!

Ei tea, kas sõandaksime minna „härrade“ sekka tantsu lööma kui oleksime vähem väsinud ja meid ei ootaks eel raske luurekäik. Vist küll vaevalt. See põhjakorpustlaste väejuhtide pidut- semine on meile võõrastav. Kasutame lubatud puhketunde uue jõu ja tahte kogumiseks.

Saadud andmeil koonduvat vaenlane Milli kü- la rajooni suuremaid väehulki, mille kohta peame tooma täpsemaid andmeid. Umbes 15-kilomeetri- lise vahemaa hülime mööda kraavikaldaid, met- savaheteid ja metsasihte. Udutav hommikupool- lik on muutunud heledaks pärestilõunaks. Mets meie ees on muutunud tihedaks, oksad põimuvad

lähiseegi ühiskatuseks ja harva pääseb sealt läbi üksikuid päikesekiiri. Surume endid edasi puu- tüvede vahel. Komandoülem suurema osa mees- tega on jäänud kilomeetri võrra tahapoole. Ole- me ainult osa meestega tunginud siia.

Üks kuivanud kuuseoksi murdub raksatades, millest ehmmume kõik hetkeks paigale. Samal mo- mendil keegi osutab ettepoole, pannes käe suule väikimise märgiks. Hõredamaks muutuvate män- nitüvede vahelt on näha puukülge asetatud väli- telefon. Selle ümber askeldavad kolm nahkkuu- bedes punakomissari. Kaugemal paistab kogu- kas telklaager ja liiguvad sõdurid.

Taandume põõsaste varju. Kas taanduda või peale tormata? Kõigepealt peab aga nähtust leatama komandoülemale. Otsustame puude var- jus märkamatu tagasi hiilida. Ainult kaasteen- ijal Saarel näivad olevat teised kavatsused. Ta astub kindlal sammul edasi, otse punaväelaste keskele. Kuuleme veel, kuidas ta neile pörutab kõva häälega: „Käed üles!“

Tabame komando ülema osa meestega küüru- tamas põõsaste varjus umbes kilomeeter taga- pool. Seal asume kohe ahelikku. Ootame, relvad laskevalmis. Mehed suruvad endil ligi maad. Mõõ- dudvad minutid, tund või paargi. Vaenlast ei tule ja samuti ei ilmu Saart kusagilt nähtavale. Tõm- bume veelgi tagasi hõredamate puude vahele. Päevast hakkab saama õhtu. Päike ei ulatu enam puude vahele oma kiiri. Taandume veelgi. Mõtted pöörduvad tahtmatult Saare saatusele.

Kuid miks ei ründa meid vaenlane?

Kaldume juba arvamisele, et seda ehk ei süni- niigi enam. Samuti ei looda meie enam Saare ta- gasitulekule. Siis on puudevahel märgata jälle liikumist, mis sunnib meid relvi tugevamini ha- rama pihku. Pisut hiljem võime juba eraldada nahkkuubedes komissare, kes liiguvad otse meie suunas. Kas ründab vaenlane siiski?

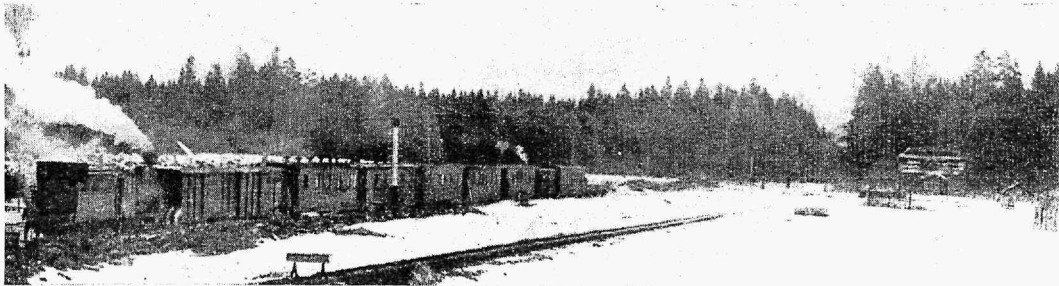
Tulijad liiguvad edasi. Neid on ainult kolm — komissarid, keda nägime väli telefoni juures. Siis alles märkame ka puude taga Saart.

Komissarid jäävad meie aheliku ette scisma, neil on alles relvadki käes. Saar on küsutanud nad tulema — kes tagasi vaatab, saab kuuli. Ju komissarid on alistunud.

Võtame neil relvad käest. Komissarid vaa- tavad kahvatanud ja tuimade nägudega endi ümber. Nad ei näi õieti taipavatki olukorra tõe- lisust.

Saar on ka kahvatu. Vist on ülepingutus ol- nud liialt suur. Ta vajub minestanult samla- mätaste vahele.

Saadame komissarid kapten Steinmann'i kä- sutusse, kes nad omakorda annab Põhjakorpuse korraldusse.

Punapargi lahingu koht Saksa okupatsioonivägedega 23. dets. 1918. a. nende lahkumisel Eestist.

Nii möödub suvi, mis on hoopis erinev kõigist varajasemaist ja hilisemaist. Ainult mõningal harval juhul, kui jääb vaba minut mõtiskeluks kuskil kraavipervel või maanteeveerus tärkab tajuvusse küsimus — kes künnab või äestab sel suvel isatalu põldudel? Meie kolm töömeest võitleme punaste vastu ja isa on vana.

Need on ainult üksikute hetkete mõtiskelud. Aeg ja suvi on märkamatu mõõdunud alalistes luurekäikudes. Us komandoülem leitn. Leinbock ei kohku tagasi kõige kardetavamaist retketest vaenlase asetuspüürkonda, kui seda nõuab olukord, kuid pääseme õnneks ikka terve nahaga. Saar puudub ikka veel meie hulgast. Ta on saanud rinnast kuuliga haavata. Meie teised jätkame kogu suve kestel omi luurekäike.

Nii on kaselehed puudest langenud ja ööd muutunud pimedaks ja täherikkaks.

Mõnikord hüüdes metsatihnikus või sammudes põlluvaheteil tuleb mõte — kaua kestab see kõik veel?

Tunnen jalgades vahet imelikku kangestust. Nüskeil õil või läbides soiseid maastikke krampuvad põlved ja peab nägema vaeva, et tõsta üht jalga teise ette.

Kord peame kindlaks tegema vaenlase uued seisukohad kuskil jõeläheduses. Põhjakorpuse pataljoni rüsmelt, keda ikka veel võib leida metsades lõkete ääres, saame esimesi teateid vaenlasest — vaenlane toovad järjest väeosi üle jõe.

Ootame lähikese sügisepäeva valgemate tundide möödumist kuskil metsa lähedal. Pimeduse saabudes asume edasiliikuma. On raske pidada õiget suunda pimedas metsas. Liigume anereas, komandoülemaga rivi eesotsas. Pimedus on nii tihe, et pole näha eelkäija selgagi. Oksad kriimustavad nägu. Komando ülem, põrgates vastu puutüve, kirub omaette. Siis mets hõreneb pisut, peame olema kuskil jõeläheduses. Jalatallad kompavad vähe siledamat pinda. Pole enam tunda nii tihedat rügastikku. Kuuleme eelmiseid korruga komistavat millegile ja imelikult karjatavat. Komando ülem hüüa justkui naelutab meid kõiki paigale.

Oleme sattunud maaslamava vaenlase peale.

Saan rinda tugeva hoobi, mis lööb silmi ees kirjaks. Toibudes löögi mõjust kuulen meeleheitlikku rabelemist, jooksusamme ja venekeelset vandumist. Siis näeme komando ülemat jälle endi hulgas, rebenenud mõõgarihmaga ja ühe kuuekäisega.

Tüüadel asuvad kaaslased Terras ja Tõnurist on langenud vangi.

Hüüme tagasi, kusjuures kaotame suuna. Vaenlast takistab samuti pimedus ja nad ei saa meid jälitada. Nii pääseme seekordki. Kobame sihitult pilkases pimeduses ringi. On karta, et satume koguni tagasi vaenlase seisukohtade poole, parem siis juba seista paigal ega liikuda. Moodustamegi ringi, mille keskele asub komandoülem, kes mitme palitu varjus süütab paberossi, mille hõõguva otsa valgusel uurib kompassi.

Hakkame varsti uues suunas anereas edasiliikuma. Möödub jälle pool tundi pilkases pimeduses ja pinevas ootuses. Kas saame metsust välja? Meeste jalgade all murdub suure pragina naga oksa.

Eelkäijad seisatavad ja kogu meie rivi peatub. Eelpool on kuulda sammude müdinat. Need kostuvad otse meie eest, nagu mingi väeosa marssiks mööda. Nad on meist eemal veel ainult mõned sammud. Kas kohe avada tuli, või jääda ootama? Mis päästaks olukorra? Astume komandoülemaga käsul veelgi mõned sammud lähemale, püssitüüke ees hoides.

„Kes on?“ hüüab komandoülem pimedusse, kust keegi ei vasta. Ainult sammude müdin jätkub ühtlase rütmiga. Hetkeks läbib aju mõte — kas need ongi inimesed? Tunnen kuidas õudusest külm judin vajub üle selja. Soovin pigemini, et see oleks vaenlase väeosa!

„Kes on, või me avame tule!“ hüüab komandoülem uuesti.

„Omad“, vastatakse eestikeeles.

Kogu pinevus raugab silmapilkselt. Vähe-malt sekskorra on kõigil vintsutustel lõpp.

S. B.

13-aastasena Eesti Vabadussõjas.

E. Parlsi mälestusi.

1. Tegevus Puurmanni vallas ja kokkupuuleid leitnant J. Kuperjanov'iga.

Pärast Tartu langemist punaste kätte Teitn. Julius Kuperjanov taandus oma salgaga Puurmanni mõisa. Elasin siis Puurmanni vallamajas oma isa juures, kes oli valla sekretäriks. Vallamaja asus umbes kilomeetri kaugusel mõisast. Kuperjanovi poolt oli tehtud minu isale korraldus, et tema oleks alati kohal. Mind määrati sidepidajaks vallamaja ja J. Kuperjanovi, samuti ka vallamaja ja vallavalitsuse liikmete vahel.

Aeg oli rahutu ja inimesi ei võinud usaldada. Käskusi ja korraldusi tuli edasi anda vaid eriti usaldusväärsete isikute kaudu. Üheks nüisuguseks olin ka mina, kuna pealegi poisikena võisin liikuda vabamalt ja mind ei pandud nii väga tähele. Andsin edasi vallavalitsuse ja J. Kuperjanovi korraldusi valla kodanikele. Korraldusi käisin viimas isegi neile, kes elasid punaste võimu all oleval maa-alal. Süüdistustel korraldusel tuli riskida muidugi eluga ja käia ööpimeduse katte all. Saimegi teate, et Elistvere valla sekretär on lastud maha punaste poolt. Käskude ja korralduste edasitoimetamisel sattusin vastamisi kohalikkude punastega, kuid igakord sain „putkama“ oma väledate jalgade tõttu. Nad lubasid minule anda vitsu ja siis lasta maha, nii pea kui ilmuvad punased.

Kuperjanovi väike salgake kasvas päevast-päevt vabatahtlike juurdevoolu tõttu. Neid tuli juurde nii lähemast kui ka kaugemast ümbrusest ja koguni punaste valduses olevalt maa-alalt.

Et suuremat meeste arvu toita ja varustada, siis Julius Kuperjanovi käsul rekvireeriti taludest vilja, rõivaid, kasukaid, tekke, hobuseid ja veoabinõusid.

Jõulu ja uue-aasta vahel J. Kuperjanov tegi oma meestega õppusi vallamaja juures. Võtsin osa noist õppustest oma puupüssiga. Kõik vanad sõdurid suhtusid minusse heatahtlikult. Kuperjanov ütles mulle küll alati, et olen väljas täismehel eest korralduste edasiantmisel, kuid kui palusin ennast võtta sõduriks tema väeossa, siis Kuperjanov vastas minule „sa oled ju veel alles laps“ — ja sõduriks vastu ei võetud!

Umbes uue aasta päevade ümber sõitis Puurmannist läbi praegune Riiigikohtu esimees Kaarel Parls. Tema kutsus minu isa telefoni teel mõisasse, kus trööstinud isa ja avaldanud optimistlikke mõtteid tuleviku kohta.

1919. a. jaanuarikuu algul märkasid korraga, et meie sõdurid olid Puurmannist kadunud teadmata kuhu.

Mõne päeva pärast sain kuulda, et kuperjanovlased olid liikunud edasi Tartu poole ja vallutanud Tartu, tõrjudes punased linnast välja.

2. Õpilasena H. Treffneri gümnaasiumis.

Pärast Tartu vallutamist ilmusin Tartu ja astusin Hugo Treffneri gümnaasiumi, jätkama õppetööd.

Koolis olid sõjajutud kogu aeg poistel suus, sest suuremad poisid olid läinud koolist lahinguliinile ja tegid seal kangelastegusid.

Nooremad poisid tegid küll katseid astuda väeosesse, kuid ükski väeosa ei võtnud neid vastu nooruse tõttu.

3. Tartu linna Kaitse Liidus.

Paari kuu möödudes minul läks korda astuda Kaitse Liitu. Ütlesin enese olevat 16-aastane. Olin suure kasvuga, mistõttu mind nähtavasti võeti ka vastu. Kaitse Liidus anti minule juba päris ehtne sõjaväepüss. Olin suures vaimustuses oma püssist. Isegi lasta sain tolle püssiga mõned paugud.

Kaitse Liidus olles käisin kaks või kolm korda valves sõjaväe aitade juures, mis asusid raudteejaama läheduses.

Käisin ka patrulleerijana Toomemäel. Seal käisime harilikult kahekesi. Meie kohuseks oli joobnud ja korratute sõdurite komandantuuri viimine. Joobnud sõdurite arreteerimine ei läinud meil korda, sest sõdurid suhtusid kaitseliitlastesse üleolevalt. Minu nooruse pärast püüti mind sõdurite poolt ja püüti igatviisi „narrida“. Süüraane teguviis tegi minule palju tuskat, mispärast tegin otsuseks ükskõik millisel viisil pääseda Kaitse Liidust sõjaväkke. Suviseks koolivaheajaks sõitsin tagasi oma vanemate juurde Puurmanni valda. Suve jooksul maal midagi erilist ei juhtunud.

Sügisel ilmusin jällegi Tartu tagasi õpinguid jätkama. Ühtlasi võtsin osa ka Kaitse Liidu tegevusest.

4. Tartu Kooliõpilaste Pataljonis.

1919. a. oktoobrikuul mul avanes viimaks võimalus astuda teenistusse Tartu Kooliõpilaste Pataljoni 1. roodu. Roodu ülemaks oli kapten Riis.

Elu pataljonis oli harilik. Midagi erilist ei juhtunud. Koolis õppisin edasi. Igal laupäeval meil oli sõjaväeline õppus. Siis käisime veel valveteenistuses.

Tol ajal ilmus korraldus, millega keelati õpilaste saatmine sõjaväljale. See korraldus kurvastas mind väga, sest minu palavamaks sooviks oli pääs just sõjaväljale.

Poiste meeleolu koolis oli väga sõjakas. Arutati aina sõjaasju ja paljud tahtsid minna sõjalinnile, kuid nooruse tõttu neid ei võetud liini rüeosadesse vastu.

Vanematest-suurematest poistest olid koolis ainult need poisid, kellele tervis ei lubanud minna sõtta. Kooliõpilased olid täiesti teadlikud kõiges, mis neid ootas sõjalinnil. Nad nägid ette suuri raskusi, häda ja viletsust, kuid nad olid nõus kõike kandma, isegi oma elu tooma isamaa altarile, kui seda nõuab isamaa. Õpilased olid 100%-liselt isamaalased. Nad andsid suurt ja

aga meie vastuvõtmise vastu. Palusime teda siis pisarsilmil. Lõpuks tema nõustus meid võtta vastu oma aluvasse väeossa. Siis selgus meile ka väeosa nimetus: 14. Kindluse Patarei, mille ülemaks oli al-ltn. Malahhov. Luba kües, jooksimise kohe koju, kust võtsime kaasa, mida arvasime vaja olevat sõjas. Kodustele meie oma äraminekust midagi ei teatanud. Õhtul ilmusime väeossa ja magasime sõdurite hulgas.

6. Sõjalinnil Peipsi järve ääres.

Tartus viibisime paar päeva. Siis liikusime neljal veoautol, millede taha oli kinnitatud neli suurtükki, Tartust välja Rāpina maanteed mööda Rāpina sihis.

Kalevlaste Maleva kuulipildureid mais 1919. a.

õilsat eeskuju kõigile vanematele meestele. Nende mõjul mõnigi kõhkleja muutus isamaalaseks. Panin tähele, et nooremad poisid täitsid oma kohustusi paremini kui nad olid segamini vanemate meestega. Vanemate meeste hulgas nad nagu häbenesid näitamast kartust, mida tuli ette siis, kui nad olid ühiselt koos noortega.

5. 14. Kindluse Patareis.

Novembrikuul 1919. a. jalutasin kord linnas koos omavanuse kaasõpilasega. Meid kõnetasid sõdurid ja tähendasid, et mis teie siin jalutate, teie koht on sõjaväljal. Vastasime neile, et nooruse tõttu meid kuhugile vastu ei võeta ja et õpilaste linnile saatmine on keelatud. Lüksime viimaks nende sõdurite ülema juurde. Väeosa asus Tähtvere tänavas ja oli Tartus läbisõidul sõjalinnile.

Kandsime ülemale ette oma soovid. Ta oli

Liikumine algas äpardustega. Autod jäid kinni lumme, mis oli võrdlemisi sügav. Ühest mäest üles sõites suurtükk vedas auto mäelt tagasi alla, kusjuures auto läks kraavi. Hüppasin autost välja nii õnnetult, et kadusin lumme teiste silmist. Mehed kaapisid mind lumest välja. Meeste jõuga kisti auto kraavist teele ja siis saime auto ja suurtüki kuidagi viisi mäest üles.

Esimeses peatuskohas, kuhu jäime ööseks, et näidata endid mehistena vanemate meeste ees, võtsime üle valve suurtükkide juures kogu ööks. kes meid kogu aeg kippusid pilkama. Öösine valveteenistus väsitas meid aga liialt ära, kuid lootsime saada magada järgmisel ööl. Öö mõõdu äpardusteta.

Järgmine peatus ja ööbimiskoht oli Rasina mõisas. Ka siis meie ei saanud loodetud magamist. Vanemad mehed hakkasid meid jällegi „nökkima“, et kas juba olete muutunud araks,

E. Parts kooliõpilasena Vabadussõjas.

mispeale võtsime valve patarei juures jällegi oma peale kogu ööks. Seega olime magamata kaks ööd-päeva. Veltveebel kartis, et jääme magama suurtükkide juurde, kuid pidasime siiski mehiselts unele vastu.

Rasinast liikusime edasi Peipsi järve poole ja jääme peatuma ühte mõisasse, vist oli Meeksi mõisa.

Järgmisel päeval mind ja üht vanemat meest saudeti kirja viima ühele järve saarele, arvata-vasti oli see Piirisaar. Teele läksime hommikul umbes kella 10.00 ajal. Liikusime järve äärt mööda, ilm tuiskas kogu päev ja nähtavus oli väga piiratud. Kartsime, et satume üle järve Venemaale. Õnnelikult jõudsime siiski viimaks sihtkohta ja jääme ööseks saarele.

Järgmisel päeval, pärast ülesande täitmist, asusime tagasiteele ja jõudsime patareisse kella 23.00-ks.

Esialgsest peatuskohast patarei viidi lähemale järvele, umbes 1,5—2 km kaugusele järvest. Sinna jäi patarei kuni sõja lõpuni.

Häire puhul pool meestest asus kaitsekraavidesse järve kaldale, kuna teine pool mehi jäi suurtükkide juurde.

Punased kippusid sagedasti üle järve ja nendega oli meil tihti tulevahetust. Kaotusi meil ei olnud.

Patareis teenides täitsin telefonisti kohuseid vaatluspunktis.

Jõululaupäeval 1919. a., parajasti kui sõime jõuluvorsti ühes talus, anti häire, sest punased olid tunginud üle järve. Jooksime välja oma kaitsepositsioonile ja avasime püssitule punaste

pihta. Lühikese tulevahetuse järele punased jooksid tagasi üle järve Venemaale.

Tallu tagasi jõudes, et poolelijäänud söönist lõpetada, leidsime, et keegi oli vahepeal meile antud söögi ära söönud. Säärane teguviis vanemate sõdurite poolt pahandas meid väga ja meie hakkasime nutma. Siis tuli perenaine meie juurde, trööstis meid ja andis meile vorsti ja liha. Kui olime saanud kõhu täis, muutus ku meeleolu palju paremaks.

Varsti pärast seda, olles valvepostil järve kaldal, sain pörutada käsigranaadi lõhkemise tagajärjel. Käsigranaat lõhkes minu kaaslaste käes, kes oli ajaviiteks hakanud toda „rüüsta-puud“ vaatama. Pörutuse tagajärjel kukkusin uimasena maha, kuna haavata meist kumbki ei saanud. Sinna tuli ka patarei ülem. Tema korraldusel mind kanti eluruumi, kus toibusin pörutusest järgmisel päeval. Pörutuse tagajärjel minul kõrvad kumisesid ja peavalud piinasid veel kaua aega tagantjärele.

7. Lahkumine sõjaliinile.

Et ma saadud pörutuse tagajärjel päris haig-laseks jäin, siis patarei ülem lubas mind puhku-sele. Tartu sõidutati mind hobusega. Tartust sõitsin rongiga maale isakodu.

Tartu jaama minnes mulle tuli jaama lähedal vastu keegi isik ja hakkas mind sõimama ja tõukas pikali lumme.

Maale jõudsin õnnelikult ja ilma vahejuhtu-misteta. Suure ülepingutuse tagajärjel jäin tõ-sisemalt haigeks, mille tõttu ei saanud õigeks ajaks ilmuda patareisse.

8. Soomusrongide Diviisi sidekomandos.

Tervenedes haigusest ilmusin Tartu, kus pöördusin komandandi poole, et mul lubataks jätkata õppetööd. Komandant küsis ilmuda ta-gasi oma väeossa. Kurtsin temale, et kuidas ma pääsen oma väeossa, mis asub 50 km kaugusel.

Vahepeal oli isa saanud kokku oma vennaga, Soomusrongide Diviisi ülema kapten K. Parts'iga ja kurtnud temale minu häda. Kapten Parts'i korraldusel sõitsin Valka ja astusin teenistusse Soomusrongide Diviisi sidekomandos.

Sidekomando meeskond oli umbes 60-meheli-ne. Komandoulemaks oli ins. Prosalik, abiks Jakobson ja veltveebliks Nernof.

Sidekomandos õpetati meile kommunaatoritega ja telegraafiaparatuuridega ümerkäimist. Käi-sin valves keskjaamas, kuna suurem osa päevast olime vabad.

Enne sõjaväeteenistusest vabastamist mind ülendati kapraliks.

Sõjaväeteenistusest vabanesin 6. mail 1920. a.

1. jalaväe polgu II pataljoni võitlustes Landeswehri vastu Riia all.

Res.-kapt. A. Brahman VR II/3.

18. juunil 1919. a. sai 1. jal. polgu ülem 1. diviisi ülemalt rutulise ettekirjutuse.

„1-se polgu ülemale nr. 70. Sillamäel 19. VI 19. Sv. Ülemjutaja käskis omas rutulises telegrammis nr. 2919. 18. juunil s. a. Landeswehri tegevust vaherahurikkumise korral likvideerida, saata lõuna väerinnale, Valka, — 1. jalaväe polgust kaks pataljoni ühes meeskondadega ja ühe kerge patareiga 3. diviisi ülema käsutusse. Selle käsu täitmiseks käsen: Narva kaitse pataljonil vahetada 1. polgu roodud Narva jõe äärel ja piiri kaitmine oma alla võtta. 1. polgu ülemal veel kõik roodud seisukohtade pealt maha võtta ja piiri kaitse Narva jõe jõonel Narva kaitsepataljonile üle anda. 1. polgu ülemal pommi ja kuulipildujate komandod oma positsiooni peale jätta ja 4. polgu ülemale üle anda. Kõnradal-mjr. Tõnisson.“

Ettevalmistused ärasõiduks teostusid äärmiselt kiirelt. Öhtul tegi diviisi ülem uue korralduse, mille järele III pataljon kohale pidi jääma, kuna ainult II pataljon pidi minema Landeswehri vastu. Vaatamata sellele, et igale oli päevaselge, et uuel rindel tuleb teha tegemist hoopis tõsisema vaenlasega, raskemates tingimustes, oli üldine meeleolu kõigiti ülev. Ärasõitjate silmist hoovas ühesugune kindel tahe võidelda, võita, ja kui tarvis siis isamaa eest ka surra!

20. juuni hommikul lahkus ešelon kaskedega ehitatud vaguneis hulga saatjate õnnesoovide hüüdel Narva jaamast, kadudes kiirelt halli hommikuhämarusse, tormas vastu tundmatule tulevikule, kus lähenes suur ajalooline silmapilk. Ei olnud tee veerul õitsevaid lilli, ei olnud värvirikast juunikuu taevast, ei olnud rohelist nurme, oli vaid silme ees — vihane võitlus põlise vastasega, oli ees Eesti tulevik, rahva saatus.

22. juunil kell 04.00 jõudis pataljon Valka. Pataljoni koosseis oli: 504 tääki, 14 kerge-klp. ja 4 raske-klp. Peale paaritunnist peatust sõideti edasi Volmari. Saksa Landeswehr oli Lõunarindel hakanud pealetungima. Seisukorda võis päästa ainult äkiline, hoogne ja võimas vastulöökk.

3. diviisi juhatus suunas 1. polgu II pataljoni Volmarist lõunasse. Suurele kaotusele vaatamata Kalevlaste Maleva murdis vaenlase vastupanu Skangali juures ning löi ta põgenema. Samal ajal polgu II pataljon andis vaenlasele mõjuva hoobi Starte juures, millest allpool olgu toodud järgmist.

Volmarist astus pataljon välja kell 06.00. Oli ilus, selge juunikuu hommik; kullase kattena säras päike helesinises taivas, õrn tuuleõhk kõigu-

tas puude oksid. Sproge külalt läbi jõudes, saadi teada, et vaenlase luuresalgad olid hiljuti käinud seal. Silmapilkselt seadis pataljon end lahingkorra: ettevaatlikult liikusid ahelikud, peitudes kohati üle peade ulatavas rukkis. Aeg-ajalt ilmusid sõdurite pead nähtavale, kadusid siis jälle, et vähe eemal uuesti ilmuda, ja seda peaaegu ühel joonel, sest keegi ei viivitanud edasiminekuks, keegi ei jäänud maha. Momendi tähtsus tiivustas kõiki, sundides unustama isiklised huvid ja enesealhoiu instinkti.

Äärmäi, roheisse uppudes, paistsid Starte valged majad. Pataljon liikus järgmiselt: otse rindelt — 5. rood al.-kapt. Rokk'i juhatusel, vasakult 6. rood al.-kapt. Kebase ja paremalt 7. rood kapt. Leburg'i juhatusel. Kõige enne sattus vaenlasega kokku 5. rood. Lahing algas. Saksiaste miinid lõhkesid hirmsa raginaga kiirelt edasiliikuvate ahelikkuude selja taga. Kõrges rukkis paistsid sõdurite pead ning vahete vahel vilksatasid püssitäägid. Järjest kõvenev püssi- ja kuulipildujatuli rääkis selget keelt sellest, et midagi tähtsat oli kujunemas. Vaenlane pani visalt vastu, andes pealetungivate ahelikkuude pihta marutuld; eriti rohkesti oli neil kuulipildujaid. Paiguti lähenesid meie ahelikud kuni 10—20 sammuni vaenlasele, ning nihkusid paarisammuliste hüpetega marutule all järjest edasi. See hulljulge pealetulek sünnitas sakslaste ridades segadust, hakati järk-järgult taganema, püüdes siiski vastu panna, kus maastik selleks aga vähegi oli kohane.

Pataljoni 7. rood, kes liikus peale vasakult küljest jäi halva tee tõttu 5. ja 6. roodudest maha; tema asemele asus jalamaakuulajate komando, püüdes vaenlast ümberhaarata paremalt tiivalt. See oli ka viimane hoop vaenlasele, — korratu taganemine muutus peagi paaniliseks põgenemiseks, ning kell 14.00 oli lahing võidetud. Ainult kiire põgenemine päästis Landeswehri osad lõplikust hävingust. Saagiks langes meile Starte all täiesti korras kuulipildujate linte, 3 hobust, 27 püssi, suurtükikuule ja hulk püssipadruneid. Lahingväljale jättis vaenlane maha umbes 60 langenut; vangi langes 21 landeswehrlast. Nende käest saadud dokumentidest selgus, et pataljoni vastu oli peale Landeswehri osade olnud tegutsemas veel nn. „Raudse divisjon“ pataljon. Surmasaanud saksa ohvitseri parun Valter'i juurest leiti ettekirjutusi ja kavasid operatsioonide kohta Lätis ja Eestis.

Järgmisel päeval liikus pataljon üle Ronneburgi Võnnu linna poole. Igapäev kiirelt, peaaegu

takistamatult edasi liikudes jõuti 27. juunil Rodenpoisi jaama. Siin saadi korraldus, mille põhjal pataljon määrati Soomusrongide Divisjoni käsutusse ning veel samal päeval pidi ta Kuperjanovi partisaane ning Kalevlasi Valge järve ja Berghof-Bonaventura kiviteel ära vahetama. Päeval ei olnud võimalik vahetust läbi viia, sest vaenlane tegi sagedaid kallaletunge. Öösel läks korda vahetust teostada. Meie seisukohad osutusid äärmiselt ebasoodsaiks, madalikul, paiguti metsas, kuna vaenlane, umbes 400 samu eemal asus hästikorraldatud kaevikuis. Olgugi et vahetus toimus äärmiselt ettevaatlikult oli vastane märke-

ganud meie tulekut, avades ägeda tule kuulildujaist. Miinide vihisemine sünnitas õhus monotoonse muusika, millesse püssipaugud kõrgete akkordidena sekka kõlasid. Mürskude plahvatused sünnitasid justkui tulevärgi. Nimetamiseväärt kahju see tulistamine meile siiski ei tekitanud, sest liivaaugud ja kõrged künkad pakkusid päris head varju. Meeleharma kutsus esile aga „köhu küsimus“. Kokk oli püüdnud küll asuda supikatlaga võimalikult kättesaadavasse lähedusse, kuid hobused, ehmudes mürskude löhkemisest, hakkasid löhkuma, paisates koka supiga kraavi, kus kehakinnitus imbus põllurammuks. Vaenlane, kartes nähtavaste kallalitungi, pidas kogu öö meie seisukohad ägeda tule all. See tülitav tulistamine tekitas meis „püha viha“, õhutades soovi, võimalikult kiiremalt asuda lõpuarvete õiendamisele. 1. juulil kell 13.30 alustas pataljon edasilikumist Läti pealinna, Riia suunas: 5. rood ja jalaluurajate komando — Balloshi m. ja 6. ning 7. rood — Bonaventura sihis. Vaenlane püüdis igateviisi avaldada vastupanu, tekkis rida ägedaid kokkupõrkeid, kuid kõigile pingutustele vaatamata ei suutnud vaenlane tõkestada meie edasilikumist, ta oli sunnitud kiires korras taganema, kusjuures terved voorid laskemoona sattusid meie kätte. Veel samal päeval jõudis pataljon Jegeli järve äärde välja, kust Riia linn oli nagu käega katsuda. Umbes samal ajal jõudis Jegeli jaama ka Soomusrong nr. 2, kes pommitas Riia eeslinna. Raudteesild oli purustatud, kuid jalgsi oli siiski kuidagi võimalus üle pääseda.

Seda võimalust kasutas ka prantsuse kolonel Duparquet, kes ühe landeswehrlase saatel, valge ja Prantsuse riigilippude kaitse all, üle sillarusude 6. roodu piirkonda tuli, vahe-
rahu tin-

1. Jälväepolgu staap 1919—1920. a. Keskel (X) polgu ülem polk. A. Pulk (praegu kindralmajor, 1. Diviisi ülem).

gimuste üle läbirääkima. Prantsuse ohvitser juhutati soomusrongile, kuna temaga kaasasolev sakslane seotud silmil jäeti valve all silla juure ootama. Pommitamine ja tulevahetus kestis. Näis, et rahupakkujate käik ei annud tulemusi. Üllatust ja mitte ka vähe pahameelt tekitas 3. juulil kell 10.00 saabunud teade diviisi staabist vahe-
rahu algusest ja sõjategevuse lõpetamisest Landeswehri-
ga. Teade kõlas järgmiselt:

„Liitlaste nõudmisel on täna vahe-
rahu alla-
kirjutatud. Saksa väed peavad Lätimaalt lahkuma 5. juulil kell 18.00. Eesti väed jäävad praegustele positsioonidele seisma. Riia kaitsmiseks on määratud Inglise kindral Gough. Kogu vahe-
rahu ajal peame kõvaste valvel olema oma positsioonidel. Mingisuguseid läbirääkimisi olla ei tohi. Ettepoole liini käimine on keelatud: niisama ei tohi ka läbi liini kedagi meie poole lasta. See käsk lugeda roodudes ja komandodes sõduritele ette. Vahe-
rahu algab kell 12.00 3. juulil. Kõikide väeosa-
de ülematele teatada, et nemad selle käsu kätte saanud ja kell 10.00, et kõik roodud, komandod ja üksikud sõdurid on sellega tutvustatud.

Kindral Põdder. Alam-polkovnik Reek.“

Seega oli Eesti vägede sõjakäik parunite sa-
lasepitsuste vastu lõppenud hiigava võiduga.

Lähenes päev, mil sakslased pidid lahkuma Riist. Liikusid jutud, et ka Eesti vägede mõned osad, nende hulgas ka 1. polgu II pataljon Riias toimuvast paraadist pidid osa võtma. (Roodudes tehti isegi harjutusi paraadiks.) Kuid millegipärast ei lastud meid Riiga siiski mitte marssida.

11. juulil vahetasid 9. polgu osad II pataljoni seisukohtadelt, ning veel samal päeval algas tagasisõit Viru rindele, kus vahepeal olukord jälle oli muutunud palavaks.

Enamlased Kuiel.

Kuie rajoonis ei peetud murrangulise tähtsusega võitlusi Vabadussõja ajal ja sealsed sündmused on vaid üks lüli üldises võitluste ahelas. Seetõttu peaks alljärgnev, kohaliku elaniku jutustus, omajagu huvi pakkuma, kuna Kuie sündmused on käsitletud mitmel pool ja on ka kunstnik E. Schmidtilt jäädvustatud lõuendile.

Kuie mõis ja küla asuvad Järvamaa idasopis, Tamsalu jaamast 6 km läände. Kuie ei asu tähtsal strateegilisel teel, sest Järva-Jaanist Tamsalu peale kulgev tee pöörduv Vajangu (Einmanni) vallamaja juures vasakule. Kuieni on sealt umbes 3 km. Ainult metsateid mööda pääseb siit Tamsalu ja Kiltsi jaamadesse.

„Oli just 1918. aasta jõulude aeg. Maa oli külmanud ja kohati oli lundki.

Muide see vaikselt metsakuruse elav külake oli nüüd täis ärevust ja kuulujutte:

„Punased, enamlased tulevad! Juba olevat nad otsaga . . . . (seal ja seal)!“ Need olid igapäised, harilikud tervitamise ja kõneluse alustamise sõnad. Kuid kindlamalt veel midagi ei teatud.

Püüti küll organiseerida Kaitse Liitu, vähe aga oli neid, kes julgesid ja tahtsid omakaitsest võtta osa. Samuti punaste pooldajaid oli napilt. Valitses ju üldine teadmatus olukorra kohta. Hiljutine okupatsioon oli end annud rõhuvalt tunda. Liikuisid kuulused, et ka mõisnikud olevat endid sõjaliselt korraldanud ja sõdivat enamlastega ning tahtvat võimu oma kätte võtta. See süvendas umbuskku ka omakaitse vastu, kuna viimane tegutsevat sakslasiga käsikäes.

Ja nagu selle tõenduseks ja kinnituseks sõitis 23. dets. 1918. a. kella 11.00 paiku Kuie mõisa salkkond mõisnikke, ühe Traubenbergi nimelise ohvitseri juhatusel. Prooviti kuulipildujat ja peeti laskeharjutusi. Uudishimulisi, kes paukude kõla peale ilmusid mõisnike salga juure, aeti minema ütelsega:

„Kasige minema, siin pole teil midagi vahtida!“

Levis teade, et siin asub vaid osa mõisnikest, kuna suurem osa ühes staabiga asuvat Nais-teväljal. See mõisnike salk peatus Kuiel vaid järgmise hommikuni ja sõitis siis Karinule, kuna nende ülem staabiga siirdus Roosnasse.

26. dets. levis teade, et punased on Tamsalu jõudnud. Samal päeval umbes kell 11.00 tuli Tamsalust, metsateed mööda, enamlaste ratsasalk Kuiele --

neid võis olla umbes 50—60 meest. Teine enamlaste ratsasalk liikus üle Einmanni mõisa Kõdeküla ja Kerguta külladesse. Väike kaitseliidu salk asus Vajangu (Einmanni) vallamajas.

Enamlased avasid järgmisel päeval tähendatud külladest vallamaja pihta tule, ning vallutasid vallamaja, vahistades seal kaitseliitlased Aleksander Luuki, Kirsipuu ja vallakirjutaja. Kaks esimest saadeti Karkuse mõisa, kuna vallakirjutajat ei saadatud, öeldi vaid, „et mis sest vanast mehest ikka vedada...“

Kuiele saabuv ratsasalk kohtas mõisa eel kohaliku elaniku J. Rebast, viinavabriku juures, ja temalt küsiti: „Juhata, kuhu võiksite panna oma hobused.“

J. Rebas olles pühade rõivas, kepp käes, näitas sellega viinavabriku juures asuvale „härjatalile“ ja ütles: „Seal on ruumi küllalt.“

Härjatal aga ei meeldinud venelasile ja need hakkasid kiruma: „Kes siis sina oled, kas valitsejahärra või? Kas sa õige mõtled, et meie peaksime siis hobused siia mahutama, pool versta mõisast eemale! Kes neid siin siis valvab ja toidab!“ Ratsanikud polnud just eriti kurjad ja nii sai Rebas neile selgeks teha, et ta pole valitseja ja ta arvanud, et nad just tahavadki siia paigutada oma ratsusid. Enamlased paigutasid hobused härrastemaja lähedale asuvasse sõidu- ja tööhobustetalli.

Järgmisel hommikul, peatselt peale vallamaja sündmuse, sõitis üks ratsanik Einmanni mõisast Kuiele ja samas saduldaski ka punased hobused, vahetades omad väsinud hobused mõisa hobuste vastu. Nii viidi Kuiele 33 töö- ja 12 sõiduhobust ära.

Ratsasalk aga kihutas Tamsallu tagasi. Oieti alles nüüd said siin teatavaks vallamaja sündmused. Ent järgmisel hommikul tulid punased ratsa-

Punaväe Hiina pataljoni vangilangenud sõduri käest saadud hiina mängukaardid.

nikud uuesti tagasi ühes roodu jalaväega. Jalaväimehed saabusid küülhobustel. Ühe ree taga, kelgul, oli kuulipilduja.

Komissar ja ülemused asusid härrastemajja, kuna sõdurid mahutati tööliselamutesse.

Punased olid üsna viisakad, nad isegi maksid meierilt võetud või eest 5 tsaarirubla naelast.

Liha aga ei ostetud. Mõisa laudast toodi noor loom välja, kuid enamlastist polnud looma veristajaid. Siis komissar palkas kohaliku nahaparkali, kes looma ära tappis ja tasuks selle eest sai naha omale.

Külas nad veel kedagi ei tülitanud. Kuid nüüd said julgust ka üksikud kohalikud punased. Esimajoones püüti luua head vahekorda punaväelastega. Juhatati neile mõisa keldris asuv puskari-vaat kätte. See toodi sealt suure hallooga välja — ja algas üldine jooming. Varsti oli purjus kogu see vägi. Eriti aga said suureks sõbraks punaväelastega lihunikute ametit pidavad Kaasikud, isa ja poeg. Vana Kaasik jalutas härrastemaja ruumid otsast otsani läbi ja uhkustas: „Näe, eila ma ei tohtinud siia oma jalgagi tõsta, kuna täna olen ma siin täieline peremees.“

Siin polnud ideelisest kommunismist juttugi. See oli vaid väikese moonamehe praalimine, kes võis nüüd härrastemajas vabalt liikuda ja kes lootis uue võimu abil pääseda haljale oksale. Selleks oli aga vaja teenida uute võimumeeste usaldust ja osutada neile teeneid. Selleks näis kõige lihtsam ja otsem tee olevat salakaebus. See komme oli ju ka mõisas varem maksev, kus alatud iseloomud käisid oma kaasteenijate peale kaebamas. Kas need teated õiged või valed olid, polnud nii väga oluline.

Vallamajas vahistatud A. Luuk oli küla ühe väiksema talu perepoeg ja see õigustas osaliselt Kaasiku käitumist, kui ta juhtis uute võimumeeste tähelepanu Luukidele. Talus oli veel teine poeg — Jakob, kes ei kuulunud Kaitse Liitu ega tegelenud ka poliitiliste küsimustega. August Kaasik juhtis ühel õhtul enamlaste salga Luukide talu juurde. Ise ta jäi välja ootama, kuna punaväelased toas vahistasid Jakob Luuki. Väljudes hoonest näidati Kaasikule J. Luuk ette ja küsiti: „Kas see on see õige mees?“

Peamotiiviks Kaasikul polnud mitte klassivahe, ega ka uue võimu abistamine, vaid isiklik kasu.

Nii Kaasikud kui ka Luukid pidasid lihunikute ametit, ja sedasi oli kerge vabaneda võistlejast. Jakob Luuk saadeti ka Karkusele ja sealt edasi Rakverre, kus nad õnnekombel aga pääsesid mahalaskmisest.

Mõisa lähedal elas metsavaht Rebas. Enamlastile oli kaevatud, et Rebase ei poolda enamlasti ja et neil olevat relvu ja laskemoona. Tõeliselt oli sel kaebusel alust. Metsavahi pojad olid Eesti rahvuslikkudest polkudest koju tulnud ühes relva-

dega. Kogu okupatsiooniaeg oli hoitud relvi peidetuna.

Ühel päeval märgati, et 6—7 ratsanikku kihutavad metsavahi maja poole, paljad mõõgad käes. Meelelahutuseks teel raiuti aiateibaid. Oli ette aimata, et sellise jõugu külaskäik ei tähenda head. Nagu õnnetuseks oli just üks Austria karabiiner peiduurkast toodud välja ühes 120 padrunita. Viimasel momendil jõudis aga metsavaht visata padrunid läbi akna lumme.

Jõugu lähenedes oli J. Rebas väljunud. Jõuk, jõudes maja juurde, sihtis püssitorud uksele seisvale ja nõudis relvade väljaandmist. Karabiini üle päriti seletust.

„Mälestus Maailmasõjast. Olen sõjainvaliid ja valgepassimees,“ vastas neile pärimistele J. Rebas ning lisas veel juurde: „Mis selle karabiineriga ikka teha, kuna pole ta jaoks laskemoona.“ See vastus, samuti ka seletused, et enam relvi ei ole, ei rahuldanud punaväelasi. Algas läbiotsimine. Püsse rohkem ei leitud. Kuid selle tasuks võeti ära kaks hõbeuuri ja teisi väiksemaid asju. Kõik see sündis suurte ähvarduste saatel, kus sageli mainiti mahalaskmist.

Mõne sellise läbiotsimisega piirduski enamlaste agarus. Enamlased asusid vaid mõisas. Neil oli üks valvepost seatud küla algusse. Harilikult seisis postil üks venelane ja üks eestlane. Iga isik, kes teed mööda liikus mõisa poole, võeti kinni, kuid lasti peatselt jälle vabaks. Levis teade, et valgete väed lähenevad. Eesti vägedest ei teatud siis midagi, inimesed jagunesid vaid kahte rühma — punased ja valged.

29. detsembris umbes kella 14.00 paiku levis teade, et valgete ratsapolk olevat jõudnud Parra-Roobu talude juure, mäe nõlvakule. Tähenadatud talud asuvad külast eemal, Aavere poole kulgeva tee ääres.

Peatselt oli kuulda ka sellest kandist püssipauke. Paugud viisid mõisas asuvad enamlasted ärevusse. Jalavägi asetati mõisa ette, kiviaia taha ahelikku. Kuulipilduja viidi mõisast veidi tahapool asuvasse „Hundiaugu mäele“, kust ta alustas tulistamist. Sealt oli üle poolteise kilomeetri rahtsameesteni. Nii vahetati kaugelt kuule. Osa enamlaste ahelikku tulistas isegi läbi küla, nägemata valgete ratsanikke. Tulistamine kummalegi poole kahju ei sünnitanud. Pimeda tulekul vaibus tulevahetus. Enamlased olid niivõrd arad, et ei sõandanud ööseks jääda mõisa, vaid tõmbusid mõisast välja Einmanni mõisa suunas.

J. Rebas, kes juhuslikult viibis laskmise aegu just mõisas, sattus enamlaste aheliku lähedale ja jälgis tulistamist. Enamlaste aheliku tagasitõmbumisel läks ta aheliku endise asupaigale ja leidis, et iga sõdur oli tulistanud paarikümne paugu ümber, sest nii palju oli seal tühje padrunkeste.

Seal kerkis temal soov teatada „valgeile“ pu-

naste lahkumisest ning ta tõttas Parra poole. Teel kohtas ta ühte naisterahvast ja küsis sellelt: „Kus valged on? Kas tulevad juba, punased läksid mõisast välja!“

Ka „valged“ olid samuti tõmbunud tagasi. Järgmisel hommikul tulid enamlased uuesti tagasi ja J. Rebasel tekkis nüüd sekeldusi. Keegi kohalikest enamlastest oli ta eelmise õhtu kõnelusest kuidagi kuulda saanud ja sellest teatanud punastele. J. Rebas vahistati ja viidi komissari juurde ülekuulamisele. Eriti agarad olid süüdistama eesti enamlased, kes kuulusid Viljandi kommunistlikku polku.

J. Rebas seletas, et see peab olema eksitus, sest tema polevat eile üldse käinud mõisas, ega polevat ka kellegagi kõnelenud valgete üle. Seda juttu aga ei pandud tähele. Seal tuli aga ootamatu abi ühe uhke lätlase näol, kes parajasti sõitis mõisa suurel mustal hobusel ja kes ennast segas asjasse.

Kuulanud asjaosaliste seletusi, vaatas ta teraselt J. Rebasele näkku ja ütles kindlal toonil: „Laske see mees lahti. Eile mina siin küll sarnast meest ei näinud.“

Enamlased seadsid endi staabiga, mis asus Karkusel, ka telefoniühenduse sisse. Endi keskaama nad paigutasid mõisast eemalasuvasse saemajasse, kus ainult kaks meest pidasid valvet. Kuid see valve polnud eriti hoolas. Õieti kuigi-suurt sõjaväelist korda polnud; näiteks seisis kord sõdur postil ja püssitäägil oli suur sealihä makas...

Ratsapolgu lahkudes ootas enamlastevaenulik elanikkond pikisilmi Eesti vägede saabumist. Oletati, et Parra ja Roobu taludest saaksid nad täpseid teateid punaväe kohta. Arutati kavasid, et ratsameeste saabudes neid juhtida läbi metsateede enamlastile seljataba, kes, nagu arvata võis nende meeleolust, oleksid otsemat teed põgenenud.

Ootused jäid vaid ootusteks. Sellevastu enamlased ise liikusid peatselt Järva-Jaani poole, mis tõi kaasa suure meeleolulanguse. Umbes nädala pärast tulid teated, et Eesti väed tungivad peale, enamlased olevat taganemas. 9. jaanuaril tulidki enamlased ähmiga uuesti Kuile. Neil oli kaasas üks haavatu, kes olevat saanud haavata Karina mõisa juures kiviaia ääres. Kuile saabunute seas oli jälle salk ratsamehi ja umbes 300 jalaväelast. Siin oli mitme polgu mehi koos, nagu 2. Petrogradi ratsapolgust üks eskadron, Viljandi eesti kommunistliku kütipolgu, 46. Narva kütipolgu sõdureid. Kella 02.00 paiku käsutati taludest küüt välja ja jalavägi kihutas läbi metsa Põdrangu mõisa poole. Minnes ähvardati peatselt tulla tagasi ja valged tappa maha ja kihutada merre. Jalavägi ületas õnnelikult Põdrangu mõisa juures raudtee, ainult Loksa küla alla jõudes olevat neid, nagu küüdi-

Draamateatri näitlejad (Hargel, Vaks ja Triipus), kannavad „Draamateatris“ ette kupleesid langesvehrlastest, parunist ja kommunistist, Landesvehri sõja ajal.

mehed hiljem seletasid, soomusrongidelt tulistatud, mis aga ei olevat tekitanud kahju.

Ratsasalk jäi jalaväest maha Kuile. Ohvitserid neil polnud, üks komissar oli nende ülemaks. Kuid ka selle teadmised polnud kuigi suured. Näiteks päris ta, palju maad on Pihkvasse ja kuidas sinna pääseb otsemat teed mööda? Erilist sõjalust ega vaenulikkust nad ei avaldanud. Kuile enam kokkupõrkeid polnud. Sellevastu oli Pikevere, Kiltsi, Tamsalu ja ka Koigi poolt kuulda suurtükkide kõminat, mis ratsamehi viis segadusse. Nende juht, seistes keset mõisa õuet ja kuuldes seda sõjapära hädaldas vaid: „Kurat võtaks, ümberringi põleb! Kuidas meie siit küll terve nahaga välja pääseme.“ Lõpuks istusid nad hobustele ja kihutasid läbi metsa Põdrangu poole. Kuid nende käsi ei käinud kuigi hästi. Nad sattusid soomusrongi tule alla ja valgusid laiali. Mehed jätsid hobused saatuse hoolde ja jooksid laiali metsa. Nii jooksis ainuüksi Põdrangu mõisa 21 saduldatud hobust. See teade levis külas kiiresti. Varsti oldi metsas otsimas hobuseid, sadulaid, püsse ja muud kraami. Otsijad ei võinud nuriseda, tühjade kätega nad tagasi ei pöördunud.

A. H.

Mõningaid mälestusi sundteenistusest N.-Vene punaväes 1918—1919. a.

Enamlaste valitsemisaeg Võrus kestis 8. detsembrist 1918. a. kuni 1. veebruarini 1919. Jaanuaris viidi korraga läbi umbes kümne kutse-aasta sundmobilisatsioon. Selline rutt meeste lipualla kutsumiseks oli tingitud Eesti vägede võidukast edasitungist.

Mobilisatsiooni tegelikeks läbiviitajaks olid komissarid Pöder ja K. Rimm (end. Tsooru ministriumikooli õpetaja).

Kuulusin mobilisatsiooni alla, kuid mul ei olnud vähimatki tahtmist minna teenima punaväkke. Pidasime paari kaaslasega nõu, mis teha, mis ette võtta, et pääseda mobilisatsioonist. Otsustasime viimaks minna eelnimetatud komissaride jutule — ehk saab ajapikendust kui rääkida, et tahame kooli astuda ja jätkata õpinkuid (kooliõpilasi ei mobiliseeritud). Komissarid olid meile vanast ajast pisut tuttavad, mistõttu oli mõningaid lootusi vastutulekuks.

Komissarid elasid kahekesi ühises rekvireeritud korteris. Istusid parajasti õhtulauas, kui astusime tuppa. Arenes vestlus päevauudiseist, mida oli rohkesti ja üks põnevam kui teine. Hiljuti oli Tartu langenud eestlaste kätte, mis tekitas enamlastes suurt ärevust ja Võru kodanike südameis lootusi peatseks vabanemiseks. Oma naiivsuses rääkisid komissaridele rahva keskel liikuvaist juttudest, et Tartu poolt on liiginemas kohutavalt tugevad valgete väed, mis koosnevad eestlasist, soomlasist, inglasi, prantslasist, Balti paruneist ja — neegreist. Viimased olvat pärit Inglise ja Prantsuse asumaist. Parunid kandvat vene ohvitseri mundrit, peas kõrged mustad papaahhad, mille ees suur valge rist. Justkui vanaaegsed ristiriitlid. Olgu vahelmärkusena tähendatud, et rahva keskel olid tõepoolest liikvel sellised „hirmu- ja õudusejutud”. Üks minu kaaslasid lisas omapoolt naljatades juurde, et punaväes pidada teenima hiinlasi, valgete väes teenib neegreid — üks nad siis Tartu ja Võru vahemaal katsu, kumb kumbast on tugevam.

Rääkisime täiesti süütult, mis olime rahvasuust kuulnud, ilma tagamõtteta ja tahteta punaseid riivata. Ent komissarid mõtlesid teisiti. „Seltsimees“ Pöder hüppas laua äärest püsti ja kärkis meie poole: „Kust teie seda kõike nii hästi teate, kust teie need provokatsioonilised jutud olete võtnud? Ah siis teie need olete, kes niisuguseid jutte levitavad, et tekitada rahva keskel ärevust. Teil on vist tahtmine minna seina äärde.”

Tekkis piinlik vaikus. Meie ei osanud äkki endi kaitseks midagi ütelda. Seletasime siis lä-

bisegamini, et need on rahvasuust kuulnud jutud, meie pole neid levitanud jne. Ajapikenduse küsimus ei võinud nüüd kuidugi enam tulla kõnegi alla. Võtsime mütsid ja kadusime. Sellest käigust saime niipalju targemaks, et suutarvitamisega peab olema ettevaatlik.

Punaväkke mobiliseerituna sattusin pärast äpardunud põgenemiskatset teenima 49. kütipolku. Ka siin oldi arvamises, et eestlasil on abiks inglased, prantslased ja jumal teab kes veel. Kuidas nad midugi nii kanged on sõdima, arvati. Mäletan, et ühel talveõhtul kusagil Irboska lähedal külas rääkis rühmaülemele „suurt uudist”: meie vastu asuvale valgete rindele on saabunud 2 polku prantslasi. Ta olevat seda kuulnud ustavalt külaelanikelt ja need omakorda on seda kuulnud naaberkülast, mis asus rindele lähemal. See „uudis” levis kiiresti.

Järgmisel päeval pidi meie pataljon alustama pealetungi, ent pataljon hakkas tõrkuma. Tõrkumisi oli olnud varemgi, kuid seekord oli põhjuseks hirm prantslaste ees, kes külaajuttude kaudu olid toodud liinile.

Ränka hirmu tundsid punased meie soomusrongide ees. Igakord, kui kuuldi või nähti soomusrongi lähenemist oli meeoleolu langenud nullini.

Eestlasi kui sõjamehi hindasid punased väga kõrgelt. Räägiti ühest ja teisest lahingust, kus eestlased on ägeda tule all vahetpidamata edasi tormanud ja punased löönud põgenema. Eriti heas arvamises oldi meie sõjaväe juhtkonnast. Seda eeskätt seetõttu, et punaväe juhtkond oli tol ajal võrdlemisi nõrk. Sinelisse topitud vene muusik taipas seda ja tegi sellest oma järelduse: ta ei usaldanud oma ülemust sel määral, nagu see sõjaväes on tarvilik. Tsaariaegne vene sõdur nägi kõikjal äraandmist („izmeena“). Seda oletati ja kardeti nii rännakule minnes kui ka taganedes (kui taganemise põhjused ei olnud käegakatsutavad). Punaväes äraandmist nii väga ei kardetud, kuid arvestati juhtkonna oskamatus. Suured kaotused lahinguis, ebaõnnestunud retked ja rünnakud pandi harilikult juhtkonna oskamatus arvele. Sõdurite omavahelisel kõnelusel võis sageli kuulda arvamist, et mis valgeil viga sõdida, neid juhivad vilunud tsaariaegsed ohvitserid, kes tunnevad kaarti ja kõike münd. Väga tähtsaks peeti nimelt kaarditundmist. Ja punaväes oli tol ajal tõepoolest ohvitseri, kes ei osanud käsitada kaarti, mistõttu tuli sageli ette eksimisi, eriti vägede kiire liiklemise korral.

Punaväes valitses üldine arvamine, et kõik eestlased on haritud. Paljud olid olnud seltsis eestlastega Maailmasõjas, eestlasi teenis ka selles punaväe polgus ja venelastele andis imestada, et kõik nad on kirjaoskajad („gramotnõije”) — haritud.

49. kütipolk oli kaasa teinud Eesti vallutusretke lõunapoolt, samuti ka taganemise Eesti vägede survele. See vallutusretk oli jätnud mees-tele ühe kustumata mälestuse: nad olid saanud siin ränkamoodi süüa sealihha. Seda tuletati hiljem, kui nälg pigistas, alati meelde. Tuletati meelde ka siis, kui kõht oli täis: risti ette liües lausuti ikka, et on söödud nagu Eestis. Ja meeste ülimaks sooviks oli pääseda kord jälle Eestisse. Alaliselt võis kuulda ütelist: „Kabõ opjät v Tšuhländiju popast”. („Kui pääseda jälle Eestisse jälle Eestisse.”)

Ka eesti keel oli jätnud selle polgu meestesse natukese jälgi. Varahoidjat hüüti kogu polgus „peremeheks”, sealihha nimetasid kõik „siigaliigaks”, tervituseks üteldi „tere-tere” ja söimu korral lasti kuuldavale kõvu eesti „kuradeid, hääldades „kurraat”. Mõned üksikud suutsid isegi mõne hädavajaliku lause „maha purssida”.

See oli 1919. a. mais, kui polk sõitis rongil Luugasse — kaheks nädalaks puhkusele. Polgus oli kümmeüks rahvuslikult häälestatud eestlast, kes mobiliseerituina või juhuslikult olid sattunud punaväkke. Koondudes ühte vagunisse, okupeerisime omaette nurga, mille ehtisime värskeis lehis kaskedega. Rongi liikuma hakkades löime lahti vägeva isamaa-laulu. Peagi liitusid meiega teisedki eestlased (kommunistid) ja mõned Peipsiäärsed eesti keelt ja eesti laule oskavad venelased. Nii oli koor päris tugev.

Vagunis viibis ka kõrge ülemus — Põhja-Lääne rinde ülemkomissar Fabricius (rahvuselt lätlane). „Näete, seal on tükike Eestimaad,” tutvustas pataljoni ülem meie seltskonda komissarile, käega meie poole viibates. Fabricius naeratas ja tuli meiega vestlema. Jutt kaldus eesti kommunistide juhtidele, kelle kohta see hiigelvurrudega ja hiiglase kasvuga lätlane andis järgmise hinnangu: „Need pole kommunistid. Kommunist ei tohi tunnustada rahvust, kuid eesti kommunistid põevad just rahvust (,boleejut natsionalismom“). Ja tarku päid nende hulgas ei ole.” — „Aga Anvelt, näiteks,” küsisime. — „Mis kommunist või juht on Anveltki? Kaugemale omast ninast ei näe ta midagi (,dalše svoevo nosa nitševo ne

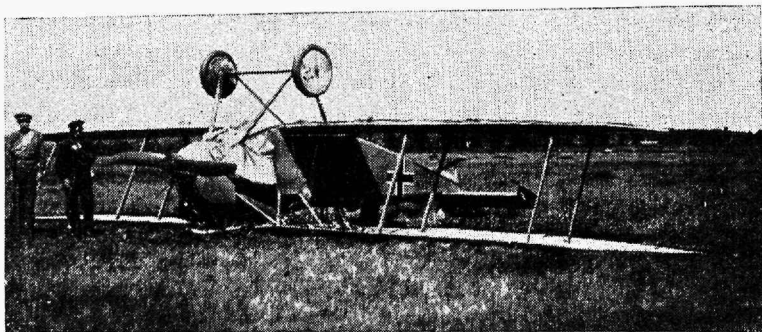
viidi“). Milles see Anvelt'i lühinägelus avaldus, seda Fabricius meile ei seletanud.

Kuulsin kõrvalt, kui Fabricius vestles punaväe komandõriga. Üks neist rääkis, et talle jäänud Eesti vallutusretkest, samuti hilisemaist Eesti pinnal viibimistest väga sant mulje — kõikjal leidnud ta eest vaenuliku rahva. Olevat ette tulnud juhuseid, kus punaseid on tulistatud metsast jahipüssidest, telefonijuhete läbilõikamine öösiti olnud harilik nähe jne. Päris, mis teha, kui õnnestub kedagi selliselt teolt tabada. „Jalamaid kohapeal maha lasta,” kõlas lühike vastus. „Jaa, jaa, Eestis on meil vaenlasi kindlasti rohkem kui sõpru,” lausus komisarsargi mõtlikult.

Kusagilt läti talust leidsin ühe „Sotsialdemokraadi” numbr, milles oli pikem kirjutus meie kavatsetavast maareformist. Venelased olid kõvasti huvitatud, mis on kirjutatud valgete lehes. Tõlkisin neile kõik sõnumid ja artiklid. Mõtlemata ja rääkima pani venelasi meie kavatsetav maareform. „Mis kuradi eest me siis sõdime,” küsiti. „Sõdime maa ja vabaduse eest, valged sõdivad samuti maa ja vabaduse eest. Eestis võetakse mõisnikelt maa ära ja jagatakse rahvale nagu meilgi. Milleks siis veel sõda? Valged ei taha kommunat, meie seda ka ei taha. Ainsam vahe meie ja valgete vahel on siis, et meil on nõukogude valitsus, neil ei ole. Ja kas ei ole ükskõik, missugune on valitsus, kui on maad ja leiba?” Nii vaieldi ja targutati väsimuseni. Koosnes ju punavägi peamiselt talupõegadest, kes ei sallinud kollektiivismi ega kommuniste, kes seda propageerisid. Ega sõja ajal kommunast ka palju räägitud, sest võimudel ei olnud ju teadmata, missugused meeled ja arvamised valitsesid sõjaväes. Ühismajapidamine, kolhoosid sokutati talumeestele kaela hiljem, kui riigivõim oli juba tugevnenud.

Luugast viidi 49. kütipolk Oudova maakonda — Loode-armee vastu.

Siin elas rohkesti eestlasi — põllupidajaid, peamiselt üksiktaludes. Elati võrdlemisi jõukalt. Kui punaväelased läksid külla toidukraa-

9. Jal.-polgu II pataljoni poolt Lätimaal Koltzeni rajoonis maha tulistatud Landeswehri lennuk juunis 1919.

mi muretsema, siis juhatasid venelased neid ikka eesti taludesse, kus pidi olema kõike üliküluses. Siit võtsid punased, võtsid valged, kuigi jõukad eesti talud olid tehtud viimaks puupaljaks.

Ühel ilusal juuni õhtupoolikul läkitati meie roodust moona muretsema kolm venelast ja kaks eestlast, kellest üks oli nende ridade kirjutaja. Pidime tooma eesti taludest, mis asusid punaste ja Loode-armee vahelisel maa-alal, paar lehma. Ringkäigul eemaldusime venela-

sist ja juba mõne tunni pärast olime Loode-armee juures. Pärast ülekuulamist tehti meile ettepanek jääda sinna teenistusse. Palusime meid saata kodumaale. Meie palve täideti — paari päeva pärast olime Narvas... Oh seda imet, mis nägime Narva turul: toiduainete virnad! Kõike külluses, kõike võis vabalt osta ja odavalt. Hulga aja tagant oli nüüd jälle võimalik oma tahtmise järele nälga kustutada. See oli esimene hüve, mida kodumaa võis pakkuda „tööliste paradisiisist“ tulijaile. J. O.

Tudulinna mehed kodu kaitsel.

Theodor Sohvri mälestusi.

Vene revolutsiooni keerises laostuva Põhjarinde väeosade riismed, taandudes 1917. a. hilisügisel Venemaa poole, läbistasid sageli ka Tudulinna, Lõuna-Alutaguse põlismetsade ning soode serval, kaunilt lookleva Tagajõe kaldal. Säärane üksildane asend sundis ettenägelikke Tudulinna mehi juba varakult korraldama omakaitset, milleks taanduvatelt venelastelt hangiti, mõnikord isegi „võeti“ relvi, peamiselt püsse ning padruneid, moodustades niiviisi relvastatud kaitsesalku, kes omavahel sidet pidades olid valmis ohtlikel hetkil välja astuma kodu kaitsesseks.

Tudulinna meestele ei meeldinud põrmugi enamline riigipööre — vene oktoobrirevolutsioon — ja kui ühel päeval (vist 1917. a. lõpul) ilmusid enamlased Betlem, Kiikajoni, Hiiesaar ja teised kohaliku ühisuse kaupluse kassat üle võtma, siis keeldus kassahoidja, kohalik taluomanik Sohvri, seda tegemast. Sama päeva õhtul aeti salga mehed kokku, kes vangistasid „ülevõtjad“. Seepeale saadeti Tallinnast keegi Krempli nimeline enamlane Iisakusse, kes hakkas organiseerima karistussalka kohalikest enamlastist kui ka vene sõjaväelastist, kokku 100 mehe ümber.

Tudulinna juhtus sel ajal viibima ka lipnik Johannes, Narvast, kes nüüd asus siin etteotsa. Umbes 50 meest saadi kokku. Staap paiknes vallamajja. Roostoja teele seati valve ja kirikutorni vaatluspunkt. Kella ühe paiku teatasid valvurid karistussalga lähenemisest Iisaku poolt. Kohaliku tööstuse vilega anti häire. Lipn. Johannes valis positsiooniks Mõisamäe ja jagas mehed kolme salka, paigutades 1. salga mõisahoonesse, 2. — rehe ja 3. — moonameeste maja ümbrusse.

Karistussalk, jõudes umbes 0,5 km kaugusse, paiskus metsatuka juures ahelikku. Salgast eraldus juht Krempel ja sammus üksinda meie poole. Jõudes meile umbes 50 sammu lähedusse, avasid meie mehed püssitule. Sealtpoolt vastati kuulipildujast. Nii kestis tulevahetus kuni videvikuni, mil saadi teada, et karistussalk on taandunud, kaotades ühe mehe surruna ja mitu haavatutena. Tudulinna meestel kaotusi ei olnud.

Kui hiljem Tudulinna jõudsid Saksa okupatsiooniväed, vangistasid nad enamlased Hiiesaares, Kiikajoni, Ploki ja Uuki ning lasid nad hiljem maha. Betlema üle mõisteti kohut Avinurme pool.

Sakslaste vastu olid Tudulinna mehed samuti vaenulikud ja püüdsid neid igasugustel rekvireerimistel takistada. Eesti rahvuslikku meelust püüti neile näidata igalpool, kus aga selleks leidis võimalusi. Sakslaste lahkudes, paigutati Tudulinna ja Iisaku kaitseliitlased Vasknarva rajooni, kus nad veetsid ühe päeva ja öö, mil punased hakkasid peale tungima. Kartes ümberhaaramist, taandusid nad sealt omapead. Taandumisel sai üks või kaks meest surma ja kaks, Parnik ning Karelson, langesid vangi, kuid põgenesid sealt hiljem Arhangelskisse, kus astusid Inglise väkke ja saabusid sealt hiljem kodumaale.

Taandujad kogunesid uuesti Tudulinna, kust mindi jalgsi Venevere kaudu Rakverre, peatudes ühe öö Kulina mõisas. Suurem osa mehi astus 4. jalaväe polku, kus paljud sõdisid Vabadussõja lõpuni.

Ch. V.

Kiire võit.

Paul Martmaa.

L/R. Soomusrong nr. 3. meeskond võitles oktoobri-novembrikuul 1919. a. punaste vastu Krasnaja-Gorka kindluse all.

Ühel oktoobrikuu pühapäeva varahommikul käsutati 1. dessantrood punastele säru tegema. Ülesandeks oli vallutada eelolev kindlustatud liin. Operatsiooni pidime läbiviima ühes ühe roodu partisanidega. Partisanid olid eesliinile liikuma hakanud enne soomusrongi dessantroodu. Soomusronglased jõudsid neile järele Novo-Kališe külast merepoole asuval soisel heinamaal. Partisanid olid hommikusöögi lõpetanud. Meil soomusronglastel puudus väliköök, pidime suppi hommikusöögiks saama partisanide väliköögist. Supikatel — väliköök — seisis ühe heinaküüni taga oja kaldal, kus pidime hakkama keha kinnitama. Vaenlase poole tõusis oja kallast üsna järsult, paari sülla kõrguseni. Soomusronglased said vaevalt tulla väliköögi juurde, kui eestpoolt kostis üksik püssipauk.

Partisanide rooduülem saatis ühe parti-

sani ettepoole vaatama. Partisan jõudis ülesse oja kaldale, teatas, et enamlaste ahelik asub 30—40 sammu eemal ühes 3 maksimum-kuulipildujaga. Partisanide rooduülem haaras kergekuulipilduja, hüppas ülesse oja kaldale ja puistas enamlaste aheliku kuulirahega üle. Samal ajal soomusrongi dessant, (rooduülem lipnik Kirschbaum) mina ja üks kuulipildur levisiga jooksimine veidi vasakule, külje pealt tulistama. Avades ka küljelt kuulipilduja tule, enamlaste ahelik löödi kohe taganema, jättes maha oma 3 maksimumi. Meie mehed olid kohe järel, pöörasid enamlaste maksimumid ümber ja kostitasid enamlasti oma kuulidega, kuni need jõudsid lähedasse metsa.

Lahing kestis vaid 2—3 minutit. Meie kaotused — üks partisan langenuna.

Punaste kaotused — 12 surnut, 3 maksimum-kuulipildujat ja telefoniaparaat. Hiljem saime teada, et meie vastas oli üks pataljon madruseid, kes alles olid jõudnud liinile.

NAHKA

saapatalla-, voodri- ja pealishahka. Pastla-, sussi-, raag- ja juhtnahka.

Jalanõusid sügiseks, nahast ja kummist, jalan-tehastelt „Globus“, „Põhjaline“, „Quadrat“.

Viltjalanõusid Tartust, Hoppe & Ko. tehastelt. Toakingi vildist ja nahast (käsitöö).

Säärsaapaid, mida vajab kalur ja jahimees.

Nahakaupa — hobuseriistu, rihmu, roomasid, tööpõlli, kindaid jne.

Kingsepale ja sadulsepale: niiti, naelu, haake, saapatikke, saapasilmi, vilti ja muud.

Müük suurel ja väikesel arvul. Jällemüüjatele vabrikute hindadega

N. BÖSTROV

VENETURG 1 — TELEFON 313-13.

Koloniaal-kauplus

JOH. KÄRM

TALLINN, PÄRNU MNT. 46, TELEF. 470-84

Müüa võistlemata odavate hindadega igasugu saiajahu, rukkijahu, kruupe, odratangu j. n. e. Peale selle saadaval kõik tubakakaubad ja maiustused.

MÜÜK SUUREL JA VÄIKSEL ARVUL.

ESTONIA

Teater — Restoran

Alumise korra saalis mängib igal õhtul kella 1/2 9—1/2 1 öösel

kontsert-trio

kandes ette meeleolu ja kontsertmuusikat.

Pühapäeviti

lõunakontsert kella 2—4

VALGES SAALIS igal õhtul valitud

kabaree-eeskava.

SUURIM PUDUKAUPADE VALIK

Hooaja kaubad
Väljaõmbelus niidid

Kõik kodumaa vabrikute saadused

PUDUKAUBA LADU

F. BRASCHINSKY JA POJAD

V. Karja 12, Tallinn, tel. 436-90

Majaomanike
Krediitpank U/P.

TALLINN, PÄRNU MNT. 8.

Telefonid: juhatus 411-40,

kodukeskjaam 426-69.

Toimetab kõiki lühiaja-
krediitpangale omaseid
operatsioone.

Panga juures

Kind. A.-S. Eesti Lloid'i
e s i n d u s.

Prantsuse konjaki segu

V. O.

soovitab

NAPSI JA LIKÖÖRIVABRIK

EMLO
C/O

TALLINN AIA 10. TELEFON 431-08.

RAADIOÄRI
A. Ööpik

Pärnu mnt. 6.

Urla maja Passasis.

Telef. 480-97.

Daamidele moodsaid siidi-, kuld-,
hõbe-paelu ja nõõre. Mõõbli paelu ja
nõõre. Kardina narmaid siidi ja puu-
villa. Trikoo kangaid ja pesu. Polo
trikood. Sõjaväe kuld- ja hõbetress-
paela. Lipunõõre ja narmaid. Saapa-
paelu ja muid paela ja posamendi
tööstuse saadusi valmistab ja müüb
suurel ja väikesel arvul

Paela-, posamendi- ja trikootööstus

A. SCHEER

Tallinn, Viru 4. Kino „Hellese“ peal.
Telefon 444-82.

Metallitööstuse Aktsia-Selts

„ILMARINE“

Tallinn, Põhja puiestee 21.

Telefon: keskjaam 416-40.

Ephagi kvaliteetsaadused:

Pa-mu

puuder

Pa-mu

kõlniveed

Pa-mu

mitterasvatav juuksefiksatiiv

Pa-mu

vahukreem habemeajamiseks

A-s. Ephagi laborat. Tallinn

Reserveeritud

ROOTSI kuul- ja rullaagrite

müügivõrk
üle Eesti:

Kuressaares: A-S. K. Bergmann
Märjamaal: H. Saul
Narvas: N. Mägi
Paides: G. Laas
Petseris: P. Mägi ja E. Nassar
Pärnus: A-S. H. Puls, A-S. „MOTO“
Rakveres: G. Limberg, P. Falk
Tartus: A-S. A. Rosenvald & Ko.
Türil: E. Jõeäär
Valgas: V. Trauss
Viljandis: Viljandi Põllumeeste Selts,
A-S. A. Rosenvald & Ko.
Võrus: A. Sibul, A-S. A. Rosenvald & Ko.

Peaesindus ja ladu:

LINKE & MARTINSON

Tallinn, Vene tän. 11. Tel. 432-86, 432-58